

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Географічний факультет
Кафедра економічної та соціальної географії

На правах рукопису
УДК 911.3

НАБЕРЕЖНІ МАЛИХ РІЧОК КИЄВА ЯК
ПУБЛІЧНІ ПРОСТОРИ МІСТА

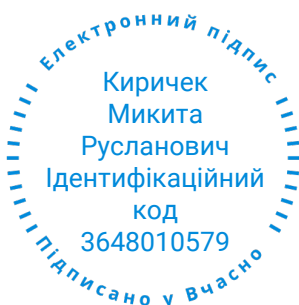
Галузь знань: **10 – Природничі науки**

Спеціальність: **106 – Географія**

Освітня програма: **Урбаністика та регіональний розвиток**

Магістерська робота
студента II курсу ОРК «Магістр»
Киричека Микити Руслановича

Науковий керівник
кандидат географічних наук, доцент
Провотар Наталія Іванівна

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАЛИХ РІЧОК ЯК МІСЬКИХ ПУБЛІЧНИХ ПРОСТОРІВ	5
1.1. Сутність та значення малих річок як міських публічних просторів	5
1.2. Досвід ревіталізації річок у містах	10
1.3. Методика дослідження набережних малих річок як публічних просторів міста	16
РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ МАЛИХ РІЧОК КИЄВА	18
2.1. Історичні аспекти функціонування малих річок у Києві	18
2.2. Проблеми використання малих річок Києва	23
Розділ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ РІЧКИ ЛИБІДЬ ТА НАПРЯМИ ПЕРСПЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЇЇ НАБЕРЕЖНОЇ	27
3.1. Характеристика річки Либідь за даними спостережень	27
3.2. Аналіз інтерв'ю мешканців Києва щодо сприйняття та можливостей використання річки Либідь	33
3.3. Перспективи використання річки Либідь як публічного простору міста Київ	44
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ	56

ВСТУП

Актуальність теми. Тема відновлення малих річок заслуговує окремої уваги, оскільки це унікальний міський простір, який зазнає постійного занепаду та асоціюється як проблемний. Проблема відновлення малих річок тривалий час перебували поза фокусом уваги екологів, урбаністів, що привело до загострення ряду проблем їх функціонування у містах. Для Києва проблема відновлення малих річок є дуже актуальною, адже покращення стану малих річок може створити умови для формування блакитно-зеленої мережі міста.

Об'єктом дослідження курсової роботи є набережні малих річок як публічні простори Києва. **Предметом** дослідження в роботі є просторово-часові аспекти функціонування набережних малих річок.

Мета дослідження полягає здійсненні дослідження набережних малих річок Києва в контексті необхідності ревіталізації цих публічних просторів міста.

Для досягнення мети поставлені такі **завдання**:

- з'ясувати сутність поняття малих річок як публічних просторів міста та трансформації їх набережних;
- ознайомитись із зарубіжним досвідом облаштування та використання набережних малих річок;
- визначити методи дослідження набережних малих річок та сформувати методику його проведення;
- проаналізувати історичні аспекти використання набережних малих річок у Києві;
- проаналізувати сучасний стан та виявити проблеми використання малих річок Києва;
- провести глибинні інтерв'ю з мешканцями Києва щодо оцінки сучасного стану та перспектив використання набережних малих річок Києва;
- здійснити спостереження за використанням набережних малих річок Києва на прикладі річки Либідь;

- за результатами польових досліджень та глибинних інтерв'ю визначити основні напрями ревіталізації та проблеми використання набережних малих річок Києва.

Для виконання роботи було використано наукові публікації, в яких розкрито проблеми функціонування малих річок у містах та різні аспекти функціонування міських публічних просторів. Зокрема, використано праці В. Вишневського, А. Яцика, В. Хорєва, в яких охарактеризовані малі річки Києва, окреслено проблеми їх розвитку, визначено перспективи використання. Також використано праці К. Мезенцева, Н. Провотар, М. Пальчук, А. Петренко-Лисак, М. Грищенко, в яких розглядаються теоретичні та методичні аспекти дослідження міських публічних просторів. При дослідженні малих річок Києва використано діалектичний підхід, методи аналізу і синтезу, порівняльно-географічний, польових досліджень, спостереження, напівструктурованих інтерв'ю.

Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАЛИХ РІЧОК ЯК МІСЬКИХ ПУБЛІЧНИХ ПРОСТОРІВ

1.1. Сутність та значення малих річок як міських публічних просторів

Більшість великих міст побудовані на берегах річок, які, будучи природним символом міста, більшою чи меншою мірою впливали на формування міського публічного простору. З найдавніших часів річки були одним із основних засобів комунікації. Поступово розширювалося використання і, отже, зростало значення водних об'єктів міста. Трансформація гідрологічних мереж міських територій зумовлювалася історією формування міста, особливостями забудови різних етапів формування міського середовища.

Малі річки є одним із найважливіших елементів географічного середовища і відіграють значну роль в житті людини. Водні ресурси малих річок використовуються для рекреації, комунально-побутових та промислових потреб міста. Тобто у містах постійно зростає антропо-техногенне навантаження на малі річки. Найбільший негативний вплив на малі річки у містах мають господарсько-побутові стоки, які містять фізіологічні виділення людей, відходи людської діяльності, детергенти. Відповідно, вони насичені бактеріальною флорою, значну частину якої складають шкідливі для здоров'я мікроорганізми [3].

Що розуміють під «малою річкою»? Відповідно до Водного кодексу України за критерієм, в основу якого покладено площу водозбору, малими річками є водотоки з площею басейнів не більше 2000 кв. км, за умови, що річка розташована в одній фізико-географічній зоні з властивим для неї гідрологічним режимом. За довжиною водотоку до малих належать річки, довжина яких не перевищує 100 км [4].

Тенденція закопувати річки поширилася у всьому світі у 20 ст. З одного боку, це було пов'язане з тим, що сховати малу річку чи струмок у колектор було найдешевшим рішенням. З іншого, поява автомобілів створювала потребу у будівництві доріг. Тепер, коли урбаністи та містопланувальники у всьому світі ставлять собі питання про розвиток міста для людей, виникає потреба у створенні публічних просторів, де має відбуватися соціальна активність містян. Такими публічними просторами можуть бути набережні малих річок. Власне тому міські річки повсюдно вивільняють з колекторів, а навколо них облаштовували публічні простори з парками, скверами, дитячими і спортивними площадками, прогулянкові алеї тощо. Сама по собі ідея облагодженого простору навколо річки в місті не є новою. Але розкопувати річки, вивільняючи їх із колекторів, це зараз, можна сказати, містобудівний тренд.

Що розуміють під публічним простором? Публічний простір – це соціальний простір, який є відкритим і доступним для всіх. Публічні простори міст мають безліч форм, виконують різноманітні функції, тому неможливо їх визначити просто і однозначно. З урахуванням виділених ознак та функцій визначають такі типи публічних просторів: площі, вулиці, проспекти, бульвари, парки, сквери, набережні тощо [10].

Публічний простір розглядається в трьох основних аспектах: як відкритий простір для відпочинку, рекреації, охорони здоров'я; як простір дебатів; як доступний, відкритий простір – місця, доступні для всіх, або для різноманітних груп осіб, що базуються на основі соціальної свободи пересування та анонімності [5].

Найістотнішими ознаками публічних просторів є доступність для всіх незалежно від статі, раси, національності, віку чи рівня доходів; відсутність індивідуального контролю; перебування у державній чи комунальній власності відкритість [10, 11]

Публічні простори виконують ряд важливих функцій. Головними з них є: комунікаційна (публічні простори є місцем для зустрічей, спілкування,

самовираження, проведення спільних святкувань); рекреаційна (місце для прогулянок, відпочинку, розваг); політична (місце дебатів, висловлення незгоди, політичних протестів, політичної боротьби, соціальних рухів, проведення владою демонстрацій, парадів тощо); територіальної ідентифікації та самоідентифікації (місце формування і підтвердження ідентичності) [9]

З позицій урбаністики, архітектури та містобудування публічний простір розглядається як простір, незайнятий житловою або виробничою забудовою. Він передбачений в першу чергу для забезпечення повсякденної активності громадян – різного роду прогулянок, фланерства, зібрань, відпочинку, тощо. Основний акцент у визначенні публічного простору робиться на забезпеченні потенційної можливості, заохочення громадян для зібрання та проведення часу в даному місці, що спирається, в першу на забезпечення саме фізичної організації простору – просторова відкритість, наявність зручних місць для сидіння, озеленення території, тощо. Тлумачення публічного простору, як простору для дебатів дозволяє розглядати «публічний простір» в значенні місця для зібрання міської чи сільської спільноти з метою обміну думками, реалізації можливості взяти участь в соціальному та політичному житті громади.

Як уже зазначалося вище, набережні малих річок є одним із типів публічних просторів. Набережна – це відкритий публічний простір, комплексний лінійний об'єкт міської інфраструктури. Набережні міських облямовують берегову лінію річки і служать для надання берегу правильної форми, оберігання від розмиву, зручного проходу та проїзду вздовж берега. Набережні в містах обмежені міською забудовою або зеленими публічними просторами.

Виходячи з того, що набережна річки – це місце перебування людей біля води для купання, прогулянок і спілкування з природою, ідея створення публічних просторів вздовж водойм є актуальною для будь-якого міста.

Щодо напрямів сучасних трансформацій публічних просторів, в т. ч і набережних, то в містах проявляються традиційні складові: комерціалізація

публічних просторів, обмеження доступу, «б'ютифікація», доместикація та сакралізація публічних просторів [10, 16].

Сьогодні необхідність ревіталізації (від латів. re-vita – повернення до життя) малих міських річок та берегових ділянок з метою створення публічно доступних, композиційно-виразних просторів, необхідність їхньої системної архітектурно-ландшафтної організації стала абсолютно очевидною. Основний принцип ревіталізації полягає у розкритті нових можливостей старих форм з урахуванням їх сучасних функцій. У процесі ревіталізації використовується комплексний підхід із метою збереження самотності, автентичності, ідентичності та історичних ресурсів міського середовища.

Залежно від фінансування розрізняють два типи ревіталізації: «top-down» (зверху вниз) і «bottom-up» (знизу вгору) [17]. Проекти першого типу, як правило, характеризуються тим, що вони ініціюються міською владою, яка надає фінансову підтримку (проекти державно-приватного партнерства), як правило, є дуже дорогими та відрізняються великими обсягами будівництва. Проекти другого типу («bottom-up») більшою мірою засновані на приватній ініціативі, тобто це відновлення (реконструкція) занедбаних міських територій шляхом благоустрою, що відбувається внаслідок привернення уваги заможних жителів до цих районів (тобто переважно за рахунок приватних коштів). Такі проекти здійснюються в основному за «ініціативою знизу». Дане явище отримало назву джентрифікація (приватний випадок ревіталізації) [18].

Основні принципи ревіталізації при формуванні нових водних та навколоводних просторів є такими:

- деіндустріалізація прибережних територій;
- повернення максимальної доступності до водних об'єктів;
- створення нових або відновлення старих громадських центрів, які могли б бути місцями тяжіння – центрами кварталу чи району;
- поетапна трансформація водних об'єктів та прилеглих територій на публічні простори – території спілкування, відпочинку; забезпечення зручної пішохідної їх доступності;

- сталий розвиток міст.

В Україні після прийняття Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом» у 2016 році малі річки отримали шанс бути повернутими до життя.

Для набережних в українських містах характерні наступні проблеми:

- нерозвинена пішохідна інфраструктура;
- відсутні організовані підходи або спуски до води;
- одноманітність або взагалі відсутність рекреаційних та інших видів послуг;
- низький рівень комфорту зон відпочинку біля води.

Кінцевою метою відновлення мережі малих річок міста є створення повноцінних та зв'язаних блакитно-зелених коридорів, що поєднують усе місто та створюють умови для підвищення якості життя містян, а також зроблять місто стійкішим до екологічних викликів. Також це проектування інфраструктури навколо малих річок, яка використовуватиметься мешканцями міста.

Важливою є роль громади міста у вирішенні проблеми використання малих річок. Громадяни та їх об'єднання мають право [4]:

- брати участь у розгляді органами місцевого самоврядування питань, пов'язаних з використанням і охороною малих річок;
- за погодженням з органами місцевого самоврядування виконувати роботи по використанню, охороні та відтворенню малих річок за власні кошти;
- брати участь у проведенні центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, перевірок виконання водокористувачами водоохоронних правил і заходів;
- проводити громадську екологічну експертизу, обнародувати її результати і передавати їх органам, уповноваженим приймати рішення щодо

розміщення, проектування та будівництва нових і реконструкції діючих споруд;

- одержувати у встановленому порядку інформацію про стан водних об'єктів, джерела забруднення та використання вод, про плани і заходи щодо використання і охорони водних об'єктів.

1.2. Досвід ревіталізації річок у містах

У різних країнах світу досить поширеною є практика ревіталізації природних об'єктів, зокрема малих річок, повернення їх до стану доіндустріального освоєння. В багатьох містах світу цей процес починається з ревіталізації водних об'єктів – річок, малих річок, озер, ставів тощо.

Одним із перших вдалих прикладів відновлення міської річки є відновлення річки Чхонгечхон у Сеулі в Південній Кореї. Свого часу річка Чхонгечхон була головною артерією Сеула, тому місто розбудовувалося саме довкола неї. Через активне і щільне заселення з обох боків, річка фактично перетворилася на смердючу стічну канаву, що становила біологічну небезпеку. У середині 20 ст. річка Чхонгечхон та її околиці занепали, територія навколо річки асоціювалася з бідністю, занепадом. Однак, економічна ситуація не дозволяла виділяти величезні кошти на боротьбу за її екологічність, облаштування публічних просторів. Тому у 1968 році було прийняте рішення повністю заховати річку під землю, а над нею звели надземну автомобільну трасу. За 22 роки в чотири етапи річка стала забетонованою, а над нею було прокладено навісну автомагістраль. Дорога складалася із шести смуг довжиною 5,8 км, щодня по ній проходило 168 тис. автомобілів (62,5% з них – транзитні). Показники забруднення повітря в цьому місці значно перевищували допустимі значення, зокрема, небезпечним був рівень забруднення оксидом азоту та канцерогенним бензолом. Були проведені дослідження стану здоров'я людей, які жили або працювали неподалік від автотраси. В результаті дослідження було виявлено, що

порівняно з мешканцями інших районів міста, мешканці цього району вдвічі частіше страждали від респіраторних захворювань. Ще одним негативним явищем було шумове забруднення, яке перевищувало допустимі показники. Також біля дороги був ефект міського теплового острова (температура повітря була вищою за навколишню). Все це зумовлювало некомфортне середовище проживання вздовж збудованої автомагістралі.

Була і інша складова процесу, що вимагала прийняття рішення про відновлення річки. Місто Сеул в економічному плані було на підйомі, у суспільстві формувався запит на комфортне урбаністичне середовище. Мегаполіс потребував нового проекту міжнародного рівня, який би підняв його престиж на світовій арені і змусив би говорити про Сеула як про сучасний мегаполіс. Ревіталізація однієї з центральних рік стала саме таким проектом. Всі ці причини змусили тодішнього мера Сеула Лі Мен Бака ухвалити рішення щодо повернення річки мешканцям міста через 40 років після того, як її замінили автомагістраллю. Проект підтримали громадські організації, бізнес-спільнота та мешканці району, який потенційно мав стати привабливим для нового бізнесу та туристів.

Ревіталізація річки тривала близько 2 років. Загальна вартість проекту склала \$380 млн. Вздовж річки Чхонгечхон, що має 13-19 м ширини, на ділянці 6 км через центр Сеула створили пішохідну зону (рис. 1), яку поділили на кілька тематичних маршрутів: парк каменів, репродукції робіт художників XVIII століття, відновлена історична ділянка, що демонструє побут мешканців старого Сеула, простір для сучасних художників, місце, де городяни записують свої мрії. Тут проводять міські свята, паради, влаштовуються ринки у вихідні дні.

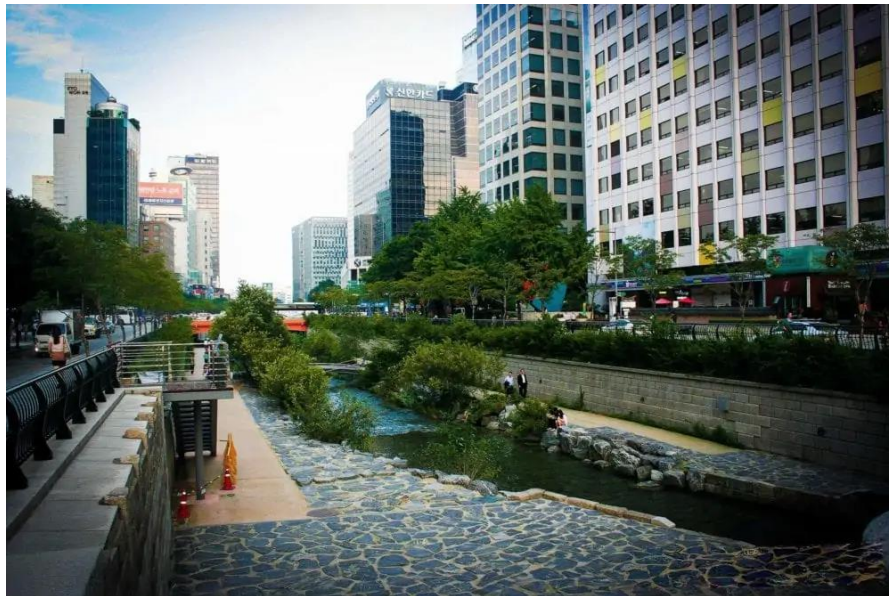

Рис. 1. Річка Чхонгечхон у Сеулі, Південна Корея
(джерело: <https://pragmatika.media/ru/zdes-budet-gorod-sad/>)

Ревіталізація річки Чхонгечхон стимулювала ділову активність у її околицях, зокрема, збільшилася кількість точок малого бізнесу, майже наполовину зросла вартість землі. У свою чергу, річка та зелені насадження вздовж неї позитивно вплинули на кліматичні умови у центрі міста. Охолодний ефект позитивно позначився на вегетації, потоків свіжого повітря в центрі міста побільшало.

Досвід Сеула визнано прикладом успішної масштабної ревіталізації річки і у плані гідротехнічних робіт, й у плані врегулювання взаємодії між міською владою, громадськістю і бізнесом.

Пізнавальним щодо відновлення річки є досвід міста Лейпциг у Німеччині. Раніше Лейпциг був відомий своїми каналами, створеними для регулювання наслідків повеней. У 1950-х роках понад 3 км каналів сховали у підземні колектори або просто засипали землею. Наприкінці 1980-х у місті було започатковано рух «Новий берег» за відновлення каналів та повернення місту його індивідуальності. До нього входили художники та архітектори, які збирали матеріали, проводили виставки та пояснювали важливість відновлення води у місті. В рамках однієї з акцій на вулицях з'явилися кілочки вздовж колишніх каналів. У результаті рух отримав загальноміську підтримку

і переріс у міський проект. У 2000-х почалася безпосередня робота з відновлення каналів на вулицях. Кожні 2-3 роки у Лейпцигу відкривалися нові канали.

Варто зазначити, що ревіталізація каналів у Лейпцигу супроводжувалася хвилею протестів: окремі мешканці міста вимагали побудувати паркування для автомобілів або школи, але адміністрація міста пояснювала, що канали потрібні не тільки для краси, а ще й для запобігання регулярним повеням. Власне реалізація проекту змінила місто: тепер тут є комфортний публічний простір з водою у центрі, пропозиція додаткових активностей мешканцям міста, переродження колишніх промислових районів у житлово-офісні із скляними офісами та новою житловою забудовою.

Цікавим прикладом відновлення міської річки є проект відновлення річки Мансанарес у Мадриді. До середини 1970-х років у Мадриді відбувалася бурхлива автомобілізація. В місті було збудовано кільцеве шосе, одну з ділянок якого у західній частині міста було прокладено по обидва береги річки Мансанарес. Автодорога в кілька смуг мала розвантажити трафік центру міста та покращити транспортну ситуацію в Мадриді. Однак, очікування не виправдалися. Дуже швидко обсяг трафіку, що проходив автомагістраллю, перевищив його пропускну здатність, корки стали звичним явищем. Не принісши вирішення транспортних проблем, нове шосе погіршило екологічну ситуацію прилеглих районів, які втратили у престижі. Це відобразилось на цінах нерухомості, яка подешевшала, а вільні ділянки на довгий час залишилися занедбанними. До 2003 року міська влада Мадрида остаточно зрозуміла необхідність виправлення ситуації. Було прийняте рішення сховати магістраль в підземні тунелі, а по берегах річки розбити рекреаційну зону. У 2005 році ідея ревіталізації берегів Мансанареса була оформлена в майстер-план парку Madrid Río. Його розробкою займалась група MRIO Arquitectos, що об'єднала три іспанські архітектурні майстерні та нідерландське бюро West8.

Ревіталізація берегів Мансанареса відбувалась на ділянці довжиною 8 км площею 650 га у 6 округах Мадрида. Було ліквідовано пустирі та промзону,

реконструйовано існуючі парки та 8 історичних мостів через річку. У новостворених публічних просторах уздовж річки були розміщені 17 дитячих та спортивні майданчики, прокладено 30 км велодоріжок, розбито фруктові та декоративні сади, відкрито кафе, концертні зали та культурний центр (рис. 2).

На річці було проведено гідротехнічні роботи: очищено замулене русло, зведено дамби та резервуари для збирання дощової води, щоб у спеку уникнути обміління Мансанареса.

Рис. 2. Річка Мансанарес у Мадриді до та після ревіталізації
(джерело: <https://pragmatika.media/ru/zdes-budet-gorod-sad/>)

Проект реалізовували 6 років. Ідея ревіталізації річки Мансанарес не у всіх мала підтримку. Так мешканці навколишніх будинків не хотіли бачити і чути у себе під вікнами велике будівництво на кілька років. Тому міська влада провела масштабну роз'яснювальну роботу серед мешканців, прояснюючи, які вигоди і переваги від ревіталізації річки вони матимуть надалі. Зокрема, акцент робився на те, що ціна на квартири цього не престижного району зросте. Парк Madrid Río відкрився у 2011 році, але процес благоустрою території вздовж річки і розширення зеленої стрічки триває. На перспективу, всі зелені рекреаційні зони Мадрида будуть пов'язані в єдине ціле безперервним екологічним коридором [7].

1.3.Методика дослідження набережних малих річок як публічних просторів міста

Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та способів для проведення будь-якого дослідження [12].

Методика дослідження малих річок Києва як потенційних публічних просторів передбачала три етапи дослідження. Перший етап – *теоретичний*, передбачав визначення наукових основ вивчення малих річок як міських публічних просторів, зокрема, визначення сутності понять малих річок, публічних просторів міста, ревіталізації малих річок. На цьому етапі було проаналізовано зарубіжний досвід облаштування та використання набережних малих річок.

Другий етап – *аналітичний*, передбачав аналіз історичного розвитку окремих малих річок Києва, проведення польових досліджень та аналіз отриманої під час них інформації. На цьому етапі дослідження було здійснено аналіз взятих у респондентів інтерв'ю.

Третій етап – *синтетичний*, передбачав окреслення проблем і перспективних напрямів використання малих річок Києва і, зокрема, річки Либідь.

Метод дослідження – це спосіб, шлях пізнання і практичного перетворення реальної дійсності, система прийомів і принципів, що регулюють практичну і пізнавальну діяльність людей (суб'єктів) [12].

В основі написання магістерської роботи лежать діалектичний підхід (розгляд явищ і процесів у їхній постійній зміні) та загальнонаукові методи, зокрема аналізу та синтезу. Безпосередньо було використано методи географічного опису та географічної характеристики для дослідження історичного розвитку малих річок у місті Київ.

Важливим у дослідженні малих річок як публічних просторів міста є *польовий метод дослідження*. За допомогою цього методу дослідження можна побачити, в якому стані перебуває мала річка, місця впадіння притоків річки, колектор, зафіксувати наскільки вона забруднена, наскільки засміченими є узбережжя, побачити рівень озеленення узбережжя та, власне, благоустрою набережних. На основі використання даного методу дослідження можна робити висновки про сучасний стан, проблеми, потенціал та можливості використання малих річок.

Польовий метод дослідження вдало поєднується з *методом спостереження*, яке може бути *включеним* (дослідник спостерігає будучи безпосередньо залученим до користування), *невключеним* (дослідник спостерігає на відстані) та *прихованим* (дослідник «невидимий» для спостережуваних людей) [6]. Використання даного методу дослідження дає можливість оцінити стан та джерела забруднення річок, інтенсивність їх використання чи відсутність користувачів тощо.

У дослідженні малих річок як публічних просторів міста використано *метод напівструктурованих інтерв'ю*. Даний метод використано з метою дізнатись ставлення, досвід опитуваної особи, що може дати нам глибше уявлення про потреби потенційних користувачів публічних просторів вздовж малих річок міста, зрозуміти їхню поведінку та отримати необхідну інформацію про досліджувану територію.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ МАЛИХ РІЧОК КИЄВА

2.1. Історичні аспекти функціонування малих річок у Києві

В різні історичні періоди річки відігравали важливу роль у функціонуванні та розвитку міста Київ. На рис. 3 представлена картосхема-реконструкція Києва у 10-13 ст., на якій можна побачити важливі для життєдіяльності міста і містян річки, як Почайна, Глубочиця, Либідь.

Рис. 3. Малі річки Києва на карті-реконструкції міста 10-13 ст.

Почайна відіграла важливу роль в історії Київської Русі, як у часи язичництва, так і християнства. Вперше річка згадується в «Повісті временних літ». Назва річки перекладається з давньоруської як «чаша зі священною водою». Окремі історики навіть стверджують, що князь Володимир проводив обряди хрещення мешканців Києва саме в Почайні, а не в Дніпрі, як це

прийнято вважати. На карті-плані підполковника Ушакова 1695 року позначена коса, що відокремлює Почайну від Дніпра, а також згадані мости (рис. 4). У 1712 р. піщану косу між Почайною і Дніпром розмило у зв'язку з будівництвом судноплавного каналу, який повинен був полегшити шлях суден, що приходять з Дніпра у верхів'ї річки. Після цього гирло Почайни перемістилося вище на північ, де на той час знаходилась Почайнінська або Оболонська затока. На плані Києва 1855 року також добре видно річку Почайну та її гирло (рис. 5).

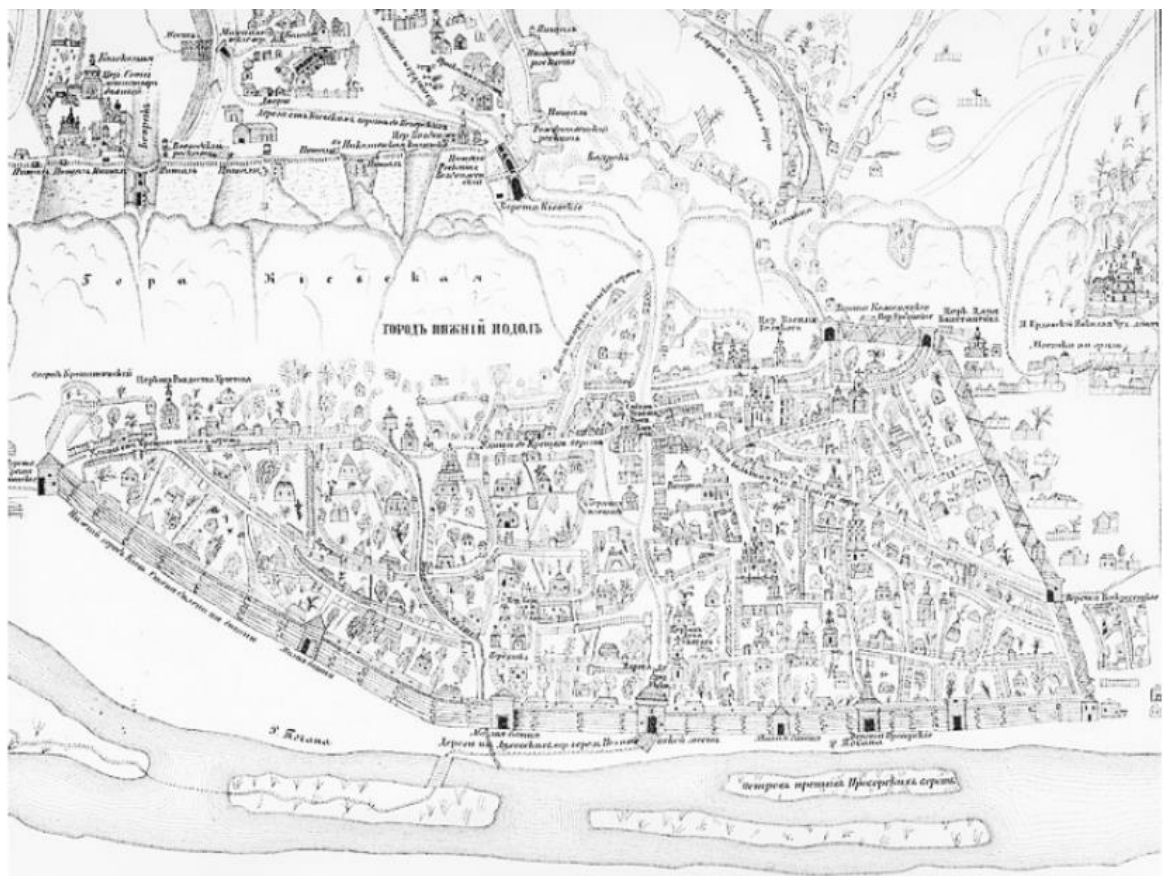

Рис. 4. Річка Почайна у 1695 році в районі сучасної Поштової площі (джерело: фрагмент карти-плану Києва, складеної підполковником Ушаковим, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, відділ картографії)

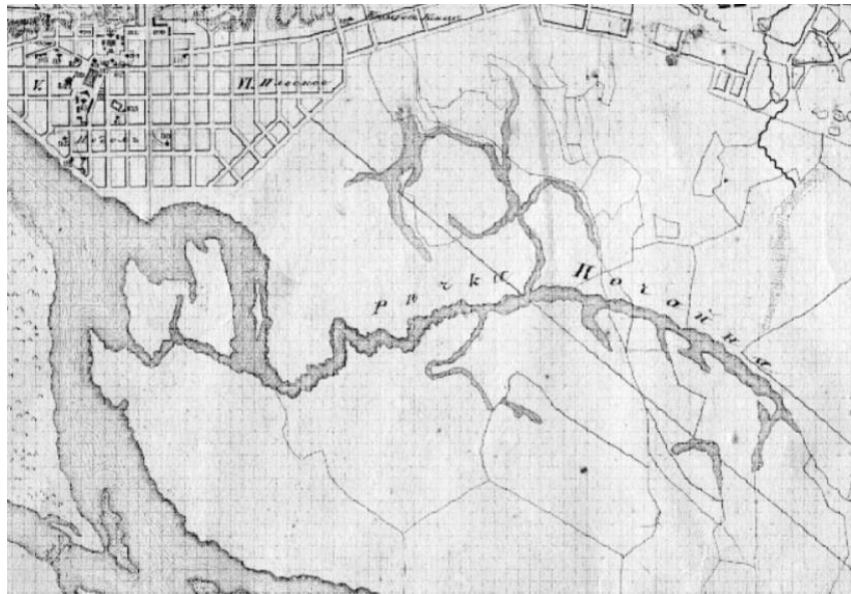

Рис. 5. Оболонська затока – гірло річки Почайна у 18-19 ст.
(джерело: фрагмент карти «Планъ города Кіева» 1855 року, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, відділ картографії)

У 18-19 ст. Почайна ще була великою річкою, яка протікала з півночі на південь, починаючись від Вишгорода та межигірських боліт. Звідти, через заливні луки Оболоні, Київські гори та Поділ у річку впадали притоки Водиця, Мушинка, Коноплянка, Западинка, Курячий Брід, Сирець, Кирилівський струмок, струмок Бабин Яр, Йорданський струмок, Юрківський струмок, Турець та Глибочиця.

У ХХ ст. коли в Києві побудували ряд масштабних об'єктів інфраструктури, річка фактично зникла з карти міста. Так, у 1930-х роках в районі нинішньої Оболоні проклали Північне залізничне півкільце, зробивши насип і направивши русло річки Почайна до Дніпра. Це було зроблено для того, щоб річка не заливала залізницю. Таким чином річка Почайна отримала нове гірло і залишилася лише на Оболоні. У 1970-80-х роках при забудові Оболоні було прийняте рішення «сховати» частину річки Почайна у каналізаційний колектор (такі заходи застосовувались по відношенню до малих річок у багатьох містах України), і річку перетворили на систему озер Опечень.

Річка **Глубочиця**, яка відома ще з часів Київської Русі, зараз є найдовшою підземною річкою Києва. Вона має довжину 9 км. Річка була невеликою, але повноводною. Зараз русло річки Глубочиця розташоване під однойменною вулицею, що з'єднує дві частини міста – Поділ і Лук'янівку. У 19 ст. її дно було вимощено бруківкою, а узбережжя засаджені деревами, які утворили бульвар. У 1871 році частину Глубочиці на Подолі «заховали» під землю, а у 1940-50-х роках і решту її русла помістили в бетонний колектор. До речі, до колектора потрапили стічні води. Стрімке будівництво промислових підприємств у Києві, які скидали величезні маси нечистот у річку, призвело до того, що це місце фактично перетворилось на звалище нечистот. Зараз Глубочицею цікавляться копачі, яких приваблюють цікаві в архітектурному відношенні частини колектора 19 ст., що складаються з високого аркового цегляного проходу. Власне, ревіталізацією річки ніхто не займається.

Річка **Либідь** є знаковою для історії Києва, оскільки вважається, що її назва походить від імені сестри засновників Києва – Либеді. Вперше річка згадується ще в літописах 10 ст. У добу Київської Русі та Середньовіччя річка Либідь була повноводною та судноплавною. Схили Либеді були густо порослі лісом, а одна із місцевостей, що знаходилася на лівому березі річки біля Видубицької гори, мала назву Звіринець. Там київські князі полювали.

Річка була важливою для захисту Києва від ворогів. Біля її берегів у 1151 році відбулася битва між князем Києва Ізяславом Мстиславичем та Юрієм Долгоруким. Історик П. Толочко в праці «Історична топографія стародавнього Києва» зазначає: «Природний рубіж є також і з боку поля. Це річка Либідь, що протікає з північного заходу на південний схід на відстані 3-4 км від Дніпра. Тепер це невеликий струмок, а в минулому Либідь була ширшою й повноводною. Літописні згадки про либідські броди говорять про те, що річка з її заболоченою заплавою була природною межею київської височини. Для Києва X-XIII століть вона правила за своєїрідну першу лінію оборони» [14].

У 1686 році біля Либіді розташовувалися сім млинів, які належали монастирям Києва. У 1850-х роках влада міста намагалася провести канал по Либіді до Дніпра по стороні вулиці Жилянської. Такий проект мав за мету зробити в Києві щось подібне Амстердаму. А з початком Кримської війни будівництво перервали. У 1891 році до Київської міської думи було внесено на розгляд план каналу, який давав можливість пасажирського і торгівельного сполучення до Дніпра [14]. Проте, Перша світова війна, а згодом події 1917-1921 рр. завадили розгляду та реалізації такого проекту.

На початку ХХ ст. річка Либідь почала заболочуватися. У 1907 році вона стала однією з причин сплеску холери в Києві. У 1909 році було побудовано каналізаційний колектор, вода з якого очищувалася на станціях біля Лисої гори. Але у 1918 році інженерні споруди були пошкоджені, а робота станцій аерації призупинилась [14].

У радянські часи містяни, які проживали біля Либіді, почали хворіти на малярію. У зв'язку з цим у 1936 році міська влада вирішила збудувати Либідський колектор, який став головним колектором Києва. Річка Либідь поступово почала поглиблюватися, а її русло розширювалося. Також було започатковано будівництво бетонних перекриттів. Так поступово річка Либідь перетворилася на місце для зливу каналізаційних і дощових вод, промислових стоків. Це тривало до будівництва Бортницької станції аерації.

Струмки – притоки Либіді – **Клов та Хрещатик** протікали біля самого центру міста, який був заселеним. Струмок Хрещатик починався з Козиноного болота та озера, де нині Майдан Незалежності та площа І. Франка. Вздовж його берега, імовірно, проходив шлях. З часом річка міліла, але в сезон злив завдавала багато клопоту місцевим жителям. Тому довгий час Хрещатик не забудовувався. Забудова Хрещатика, на відмінну від Печерську та Подолу, які почали забудовуватись ще за князівських часів, почалась лише на початку 19 ст. Спочатку між будинками текла річка, яку згодом вирішили «закрити» в колекторі (рис. 6). Він постійно руйнувався, його довго будували й наприкінці 19 ст. Городецький нарешті спроектував цегляний колектор, який існує й досі.

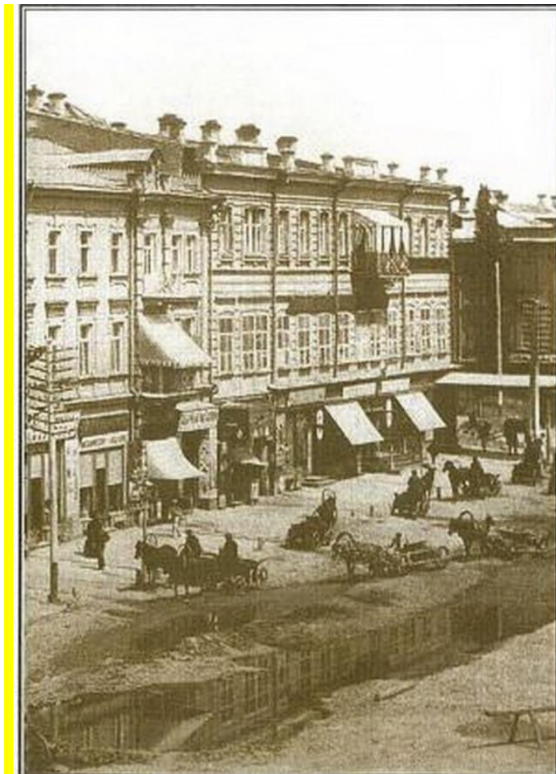

Рис. 6. Річка Хрещатик 1880-х років
(джерело: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-guide/307801-gid-pidzemnim-kievom>)

2.2. Проблеми використання малих річок Києва

Проблеми використання малих річок Києва включають наступні:

1. *Міська влада не займається моніторингом стану малих річок міста, дослідженнями малих річок, діагностикою їх стану.* На малих річках Києва не проводяться планові перевірки. Власне, головною проблемою є те, що фактично ніхто не несе відповідальність за малі ріки, їх стан, використання у місті Києві. Час від часу комунальні служби передають їх на баланс один одному. Історія таких «пререкидань» є такою: спочатку за малі річки мав нести відповідальність Київводоканал, потім малі річки були передані на баланс Київавтодору. Зараз фактично немає єдиного і зрозумілого відповідального за стан малих річок Києва, немає чіткого і прозорого плану їх використання і плану розвитку малих річок Києва.

2. Наступною проблемою є *незаконні врізки*. Підземні колектори малих річок є частиною системи дощової каналізації, тобто ці річки

наповнюються водою після дощу чи танення снігу. Водостоки і побутова каналізація відповідно до нормативно-правових актів є розділеними, тому побутові відходи не мають потрапляти до колекторів. Але заклади сфери послуг, насамперед, ресторанного обслуговування, автомийки, щоб не мати додаткових витрат не мають бажання проводити власну каналізацію і вривають труби в річки (рис. 7).

Рис. 7. Самовільні вривки

(джерело: <https://kiev.pravda.com.ua/columns/4ed3698125f25/>)

3. *Засміченість малих річок Києва.* Русла малих річок Києва наповнені сміттям. Наприклад, підземна частина річки Либідь що знаходиться в колекторі в районі Саперно-Слобідської і до Видубичів (рис. 8).

Рис. 8. Колектор річки Либідь в районі Саперно-Слобідської
(джерело: <https://bit.ua/2021/11/tonny-smittyta-ta-postijni-potopy-reportazh-z-kolektoru-richky-lybid/>)

Так, наприклад, роботи з розчищення річища Нивки не проводилися з 1986 року і фактично річка перетворена на смітник (рис. 9).

Рис. 9. Річка Нивка

(джерело: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/viktor-vishnevskij-richok-yaki-mayut-nazvu-v-kiyev/>)

4. *Затоплення колекторів.* Через те що люди викидають багато сміття на землю чи в каналізаційні люки, які не чистяться, виникла ситуація, коли колектори підземних річок забруднені великою кількістю спресованого сміття. Засміченність колектора призводить до того, що під час сильних дощів, під час повенів і паводків вода затоплює колектор, бо через велику кількість спресованого сміття їй немає змоги швидко потрапити до Дніпра. Коли в колекторі не вистачає місця, вода повертається назад, підтоплюючи вулиці, станції метро тощо (рис. 10).

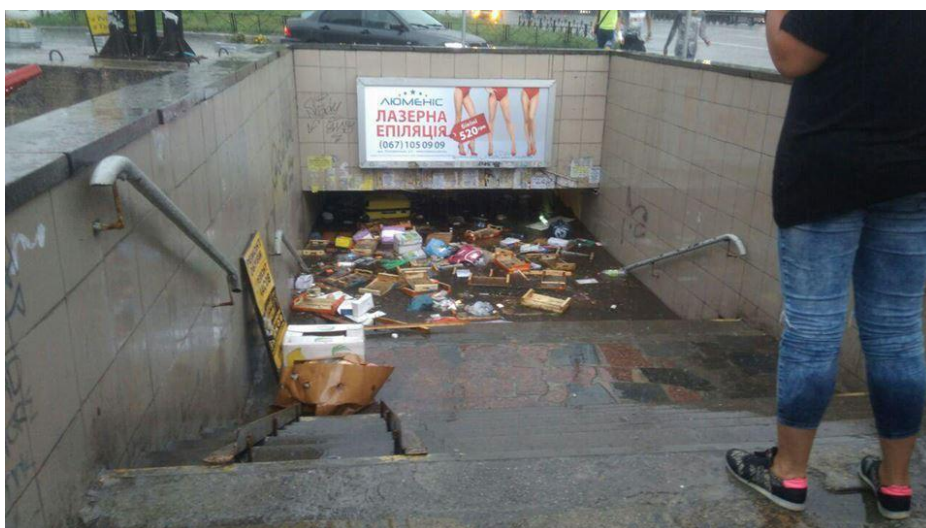

Рис. 10. Підтоплення станції метро
(джерело:

https://espreso.tv/news/2018/07/25/kyyiv_pid_vodoyu_v_stolyci_zatopylo_vulyci_tuneli_i_pidzemni_perekhody)

Розділ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ РІЧКИ ЛИБІДЬ ТА НАПРЯМИ ПЕРСПЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЇЇ НАБЕРЕЖНОЇ

3.1. Характеристика річки Либідь за даними спостережень

Річка Либідь – це права притока Дніпра, на території Києва. Її довжина складає 17,1 км, а площа басейну 67,8 км квадратних (рис. 11). Висота витoku річки Либідь над рівнем моря 185 м, гирла – 91,5 м. З наведених даних можна зробити висновок про те, що перепад рівня води між витком і гирлом дорівнює 93,5 м. Цей перепад є більшим, ніж, наприклад, Дніпра від Києва до Чорного моря. Завдяки великому нахилу Либідь має високу швидкість течії, за середньої водності близько 0,8-1,0 м/с. Річка не замерзає в зимовий період, тому що відбувається приплив води з-під землі. Важливу роль відіграє також скидання стічних вод. Сьогодні річка є частиною системи зливної каналізації міста. Вона приймає воду з дороги і несе її безпосередньо до річки Дніпро. Пісок, ґрунт, залишки бензину, дрібне сміття і все, що не зупинила решітка каналізаційного стоку, все це потрапляє до річки.

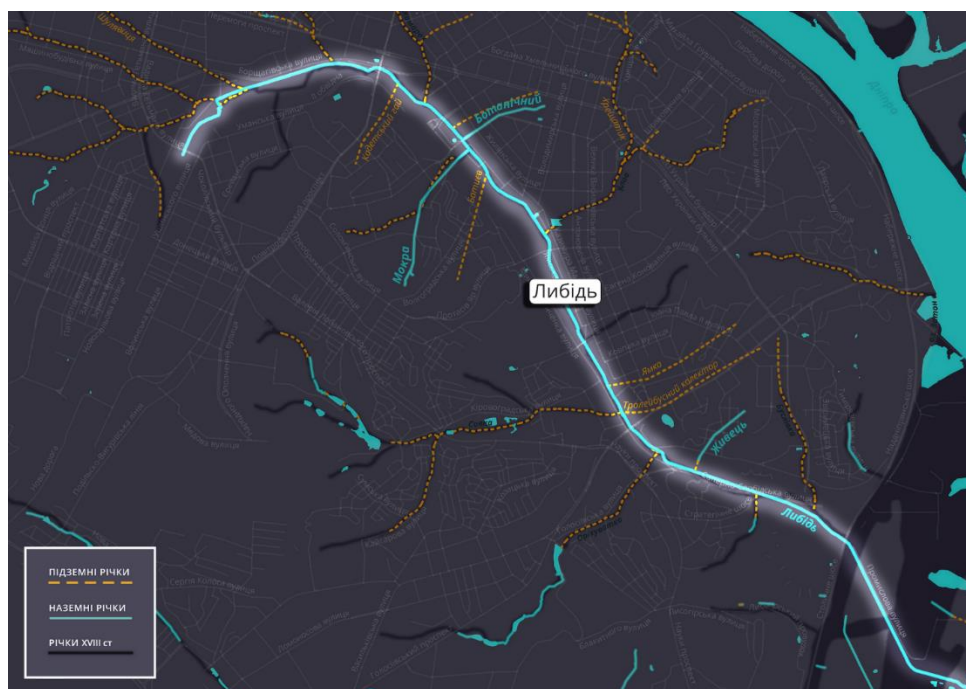

Рис. 11. Річка Либідь з її притоками

Либідь протікає через Солом'янський, Голосіївський та Печерський райони Києва. Перші кілька кілометрів річка Либідь тече в підземному колекторі. На цій підземній ділянці в Либідь впадає кілька притоків, однією з яких є струмок Відрадний, що бере свій початок в однойменному парку Києва. В парку створено видовжений ставок, а поруч знаходиться камінь, на якому зазначено, що звідси походить один з витоків Либіді. Річка з'являється на поверхні біля вулиці Залізничної поблизу фабрики «Лагода». Далі Либідь тече переважно у бетонному руслі (рис. 12).

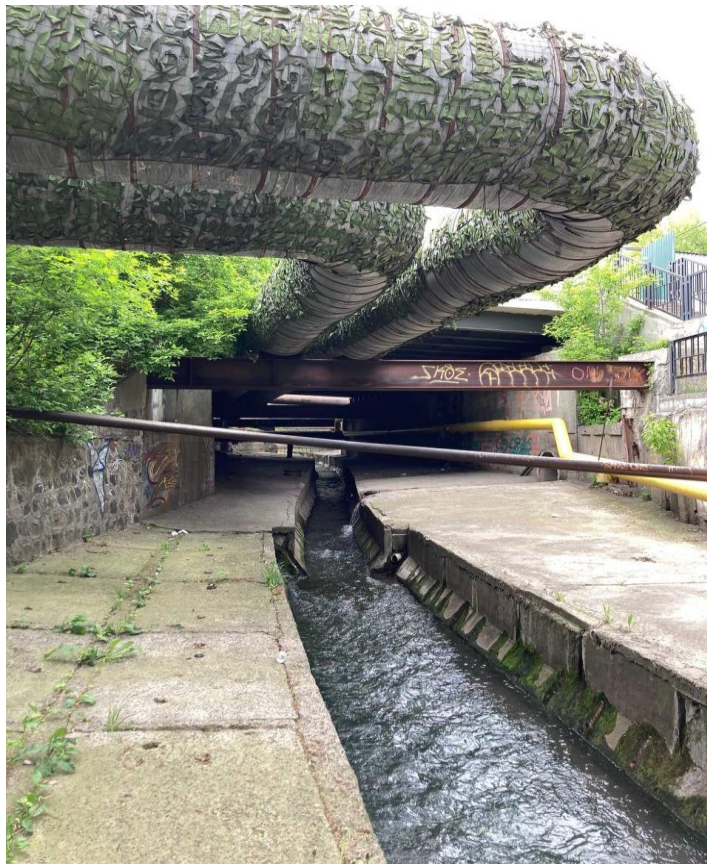

Рис. 12. Бетонне русло річки Либідь
(автор фото Н. Киричек, 2023)

За кілька метрів від місця появи Либеді на денній поверхні у неї впадає річка Вершинка, яка згадується на плані полковника Ушакова 1695 року. Нижче за течією Либідь має такі притоки як Шулявка, струмки Піщаний і Кадетська Гай. Під Повітрофлотським шляхопроводом річка Либідь захована під землю, а далі знову має притоку з лівого берега – річку Скоморох, яка є однією з найбільших приток Либеді. Далі у Либідь почергово впадають ряд

струмків та річок, як то Афанасівський, Ботанічний (Паньківський), Мокра, Батиїв, Клов, Протасів Яр, Ямка, Совка і Горіхуватка (Оріхуватка) (рис. 13, рис. 14). З усіх цих названих водних об'єктів лише Совка і Горіхуватка денною поверхнею протікають значну частину свого водного шляху.

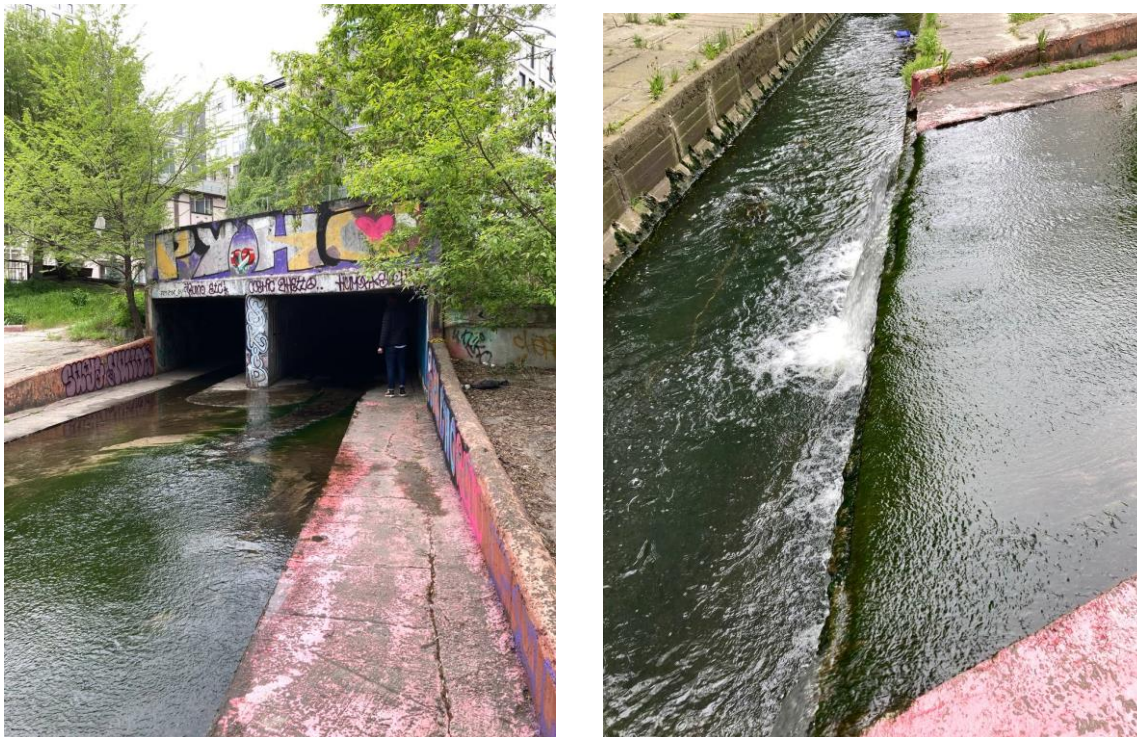

Рис. 13. Місце впадання річки Клов у річку Либідь
(автор фото Н. Киричек, 2023)

Рис. 14. Місце впадання струмка до річки Клов
(автор фото Н. Киричек, 2023)

Під час польового дослідження річки Либідь було відвідано цікаві об'єкти на шляху її протікання і, зокрема колектор річки Хрещатик (рис. 15).

Рис. 15. Колектор річки Хрещатик
(автор фото Н. Киричек, 2023)

Загалом під час польового дослідження було підтверджено те, що береги річки Либідь дуже засмічені залишками засобів гігієни, бамперами авто, шинами, пляшками з-під алкогольних напоїв тощо. Спостерігалась картину, коли посеред річки лежав візок з супермаркету (рис. 16), який збирає на собі все сміття, що не може пливти повз нього. Пластику, поліетиленових пакетів, обгортки від цукерок, пустих пляшок тут також дуже багато (рис. 17). Це ще раз змушує замислитися над проблемою утилізації сміття у містах, тому що всі відходи, які не потрапляють у смітник, забруднюють річки та інші об'єкти і територію міста.

Рис. 16. Засміченість річки Либідь
(автор фото Н. Киричек, 2023)

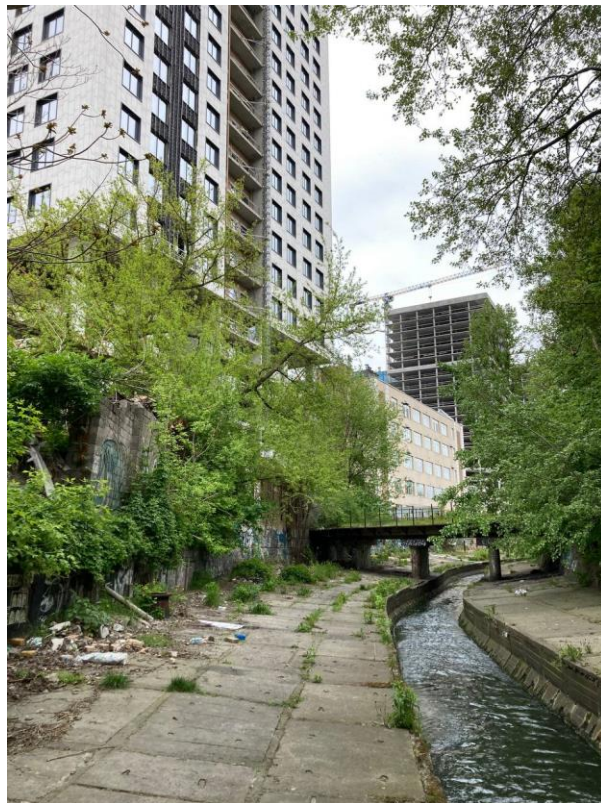

Рис. 17. Засміченість берегів річки Либідь
(автор фото Н. Киричек, 2023)

Нині недоторканий природний берег річки Либідь зберігся лише на 500-метровій ділянці. На прилеглій до річки території розміщені десятки підприємств, автобаз, інших об'єктів, які далеко не всі мають очисні споруди, а отже, є джерелом забруднення річки. За даними досліджень, в річці Либідь концентрації нафтопродуктів перевищують гранично допустимі значення в 62, міді – в 20, цинку – у 18, аміаку – в 4, хрому загального – у 2 рази [3].

Загалом набережна річки Либідь виглядає досить зелено, не дивлячись на те що вона повністю забетонувана, зараз там багато моху, кущі і трави проростають навіть через бетон, а над ширшим колектором інколи досить густо ростуть дерева, які хилиться до води, утворюючи зелений коридор (рис. 18).

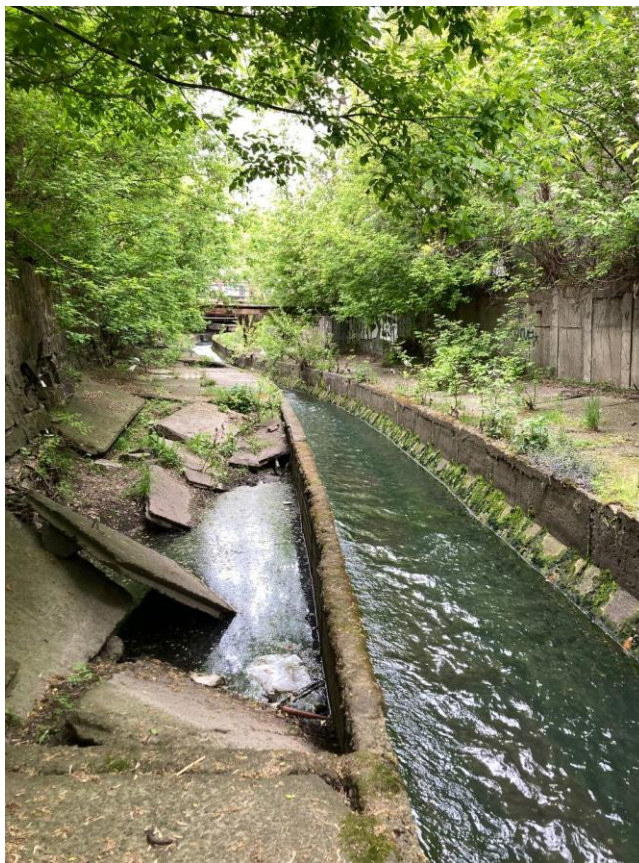

Рис. 18. Озеленення берегів річки Либідь
(автор фото Н. Киричек, 2023)

Подекуди трапляються ділянки, де бур'ян виріс настільки, що стає важко пройти набережною. В колекторах приток річки Либідь мешкають комахи –

рафідофорида та комарі. У водах самої річки Либіді можна побачити качок (рис. 19).

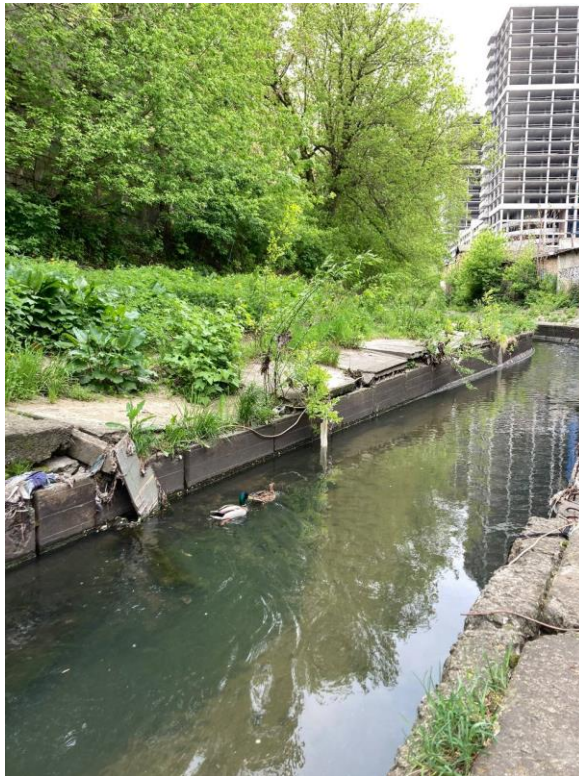

Рис. 19. Качки на річці Либідь
(автор фото Н. Киричек, 2023)

Час від часу біля річки Либідь збираються активісти, небайдужі мешканці Києва та проводять толоки, на яких в основному збирають і виносять сміття з набережної Либіді. Інколи громадські активісти та громадські організації кооперуються з художниками чи творчими особистостями, разом придумують заходи і події, щоб привернути увагу киян до проблем малої річки.

3.2. Аналіз інтерв'ю мешканців Києва щодо сприйняття та можливостей використання річки Либідь

В ході дослідження річки Либідь було проведено 8 напівструктурованих глибинних інтерв'ю з жителями міста Київ. Інтерв'ю складалось з 10 запитань, які формували два блоки: *Блок 1. Сприйняття та використання малих річок Києва* та блок. *Блок 2. Перспективи використання малих річок Києва.*

Перший блок містив 4 запитання, за допомогою яких визначалося що респонденти знають про малі річки, які почуття та емоції вони в них викликають.

1. Що Ви знаєте про малі річки Києва?

Виявилось що про малі річки Києва жителі знають не багато.

Ну, ні, я цим питанням не цікавилась. Я знаю що вони є, але я ніяку інформацію про них не дізнавалась (жінка, 23 роки).

Я так розумію що це річка Либідь чи щось таке? Ну я знаю що вони є. Ідеально їх не знаю, тому мінімальні якісь знання (чоловік, 25 років).

Мабуть, ні, буде більш точна відповідь. Ну в сенсі, я розумію що вони десь є, але навіть ніколи за це не задумувався (чоловік, 38 років).

Декілька респондентів називали окремі малі річки, переважно це були Либідь, Хрещатик, Нивка. Окремі респонденти також згадали за річки, які течуть в колекторах:

Нічого не знаю, знаю про широку, велику річку Дніпро. Либідь знаю, що вона десь в Києві тече, ще знаю що є маленька річка, яка тече під Хрещатиком (жінка, 22 роки).

Я знаю що їх багато в Києві підводних річок... (чоловік, 25 років).

Я знаю те, що в Києві багато малих річок і більшість з них знаходяться під землею. Це сталося під час промислової революції, почали спочатку забруднювати наші річки, а потім вирішили, що вони видають від себе надто багато негативних емоцій і тому все закопали під землю (чоловік, 21 рік).

Найбільше про малі річки знають люди, які цікавляться урбаністикою та люди, які жили чи живуть біля таких річок і мали змогу спостерігати їх на власні очі:

...В мене там, де живуть батьки, є якась одна маленька річка. Ну я знаю декілька маленьких річок, які є (чоловік, 25 років).

Я знаю що в Києві є одна велика річка, всі решту річок, мабуть, малі, їх дуже багато. Мені зустрічались декілька – Почайна, Либідь, Нивка, якась річка на Теремках, недалеко від гуртожитку. Вони в занедбаному стані, тому

не є частиною громадського простору, який активно використовується населенням міста. В багатьох випадках до них немає доступу, а якщо доступ є, то він лише фрагментами і все одно немає бажання відвідувати такі місця (чоловік, 25 років).

2. Які асоціації у Вас виникають, коли Ви чуєте «мала річка Києва»?

Малі річки викликають в людей різні асоціації: від чогось приємного та пов'язаного з дитинством до негативних асоціацій з чимось малим, кволим, занедбаним, забрудненим, де воняє:

Щось таке затишне, якась така теплота, щось сонячне, наче з дитинством пов'язно, коли чуєш це слово (чоловік, 25 років).

Канавка з бетонним коритцем, з двома бетонними стінками. Купа бруду, купа сміття (чоловік, 25 років).

Асоціація: підземний тунель з цегли по якому тече річка, воняє. Ще мабуть дігери (чоловік, 21 рік).

Якась пересохша річечка від якої залишилось якесь болото чи вона забруднена. Те що в їх честь називають якісь вулиці, станції метро чи ще щось (чоловік, 25 років).

А це мають бути лише позитивні, чи можуть бути і негативні? Водорості, щось не дуже чисте, там брудно, мабуть (жінка, 23 роки).

Дехто каже, що не бачив малі річки, що не уявляє навіть де вони можуть протікати, адже місто дуже забудоване і що при словосполученні «річки Києва» уявляє собі лише Дніпро:

Практично ніяких, тому що коли кажуть про річки Києва відразу уявляєш Дніпро (жінка, 21 рік).

Ну таке, наче струмочок маленький, насправді я їх не бачила тому важко оцінити, бо в Києві бачиш тільки Дніпро і якісь озера...а малі річки, я навіть не знаю де вони можуть текти, бо місто дуже забудоване (жінка, 22 роки).

Мені здається що вони знаходяться більше за Києвом, бо те що в Києві це більше ставки, водосховища, вони не дуже природні. Тому мені здається,

що природні малі річки Києва вони точно не в центрі, точно не в житлових масивах (чоловік, 38 років).

3. Які почуття у Вас викликають малі річки? З чим це пов'язано?

В деякого з респондентів малі річки викликають почуття ностальгії:

Щось приємне, з дитинства, якусь ностальгію (чоловік, 25 років).

Мабуть цікавість, мабуть асоціація з дитинством. Велика річка асоціюється з містами, з великою інфраструктурою, а маленька річка це завжди таке щось дитяче, рибалка, або якийсь відпочинок, якийсь спокій, якийсь парк, щось зелене, щось тихе (чоловік, 38 років).

Один респондент сказав про відчуття жалю до малих річок Києва:

Мабуть жаль, мені шкода їх. Співчуття і апатія, щось посередині між цим (чоловік, 25 років).

Інший респондент зазначив що відчуває можливості поряд з малими річками міста:

Відчуття можливостей, що можна їх дістати. Бо річка це місця-магніти і в принципі можна зробити багато прикольних громадських просторів (чоловік, 21 рік).

Але в більшості респондентів це було відчуття чогось невідомого, чогось про що мало знаєш:

Почуття невідомості, чогось що я дуже погано знаю (чоловік, 25 років).

Оскільки я про них дуже мало знаю, в мене немає до них ніякого почуття, якби вони висихали, то мені б було шкода, що вони висихають. Немає якогось певного відчуття до маленьких річок (жінка, 22 роки).

Одна респондентка зазначила, що невідомість переходить в негативні почуття:

Навіть не знаю, мабуть, я не достатньо про них знаю, щоб сказати про свої почуття до них. Більш, мабуть, негатив, тому що в нас я не знаю якихось таких річок, куди б я прийшла і проводила час з родиною (жінка, 23 роки).

В частини респондентів це було почуття зацікавлення, можливість дізнатись більше про малі річки, їх потенціал, можливості використання:

Я про них не багато думала і задумувалась про це, тому мабуть ніяких, можливо тільки цікавість більше про них дізнатись (жінка, 21 рік).

4. Чи використовуєте Ви малі річки у своєму повсякденні? Чому?

Ніхто з опитуваних не використовує малі річки в своєму повсякденному житті, дехто навіть на запитання відповідав своїм запитанням: як можна використовувати такі річки?

Ні, як я можу? Ну не знаю, як я користуюсь? Де? (жінка, 22 роки).

Ні, а як їх можна використовувати? (чоловік, 25 років).

Але навіть ті, хто хоча б раз проходив повз малу річку, казали, що намагалися уникати її:

Використовував малу річку, коли жив в своєму місті. В Києві разів два в житті бачив Либідь. Не використовував ніяк, кілька разів ходив вздовж них, але вони не викликали нічого приємного, я намагався йти з іншої сторони вулиці (чоловік, 25 років).

Другий блок містив в собі шість питань і допоміг зрозуміти, як респонденти ставляться до відновлення малих річок та використання їх як публічних просторів. Стало зрозуміло, як опитувані бачать такі набережні в майбутньому, що на них може бути і як можна їх використовувати за думкою містян.

1. Київ розміщений на берегах Дніпра. Чи потрібно місту використовувати малі річки?

Всі респонденти зазначили, що місту потрібно використовувати малі річки. Дехто робив це не дуже впевнено:

Мені здається було б класно використовувати малі річки також, якщо вони були б в гарному стані. Я не знаю в якому стані вони знаходяться, якщо чесно (жінка, 23 роки).

Напевно потрібні, з наукової точки зору не можу сказати навіщо, навіть екологічно, але було б непогано мати десь посеред міста гарний сквер, в якому

тече якась маленька річечка, в якій плавають качечки і всі тішаться: «ой як гарно» (жінка, 22 роки).

А дехто дуже впевнено, називав малі річки і територію навколо них цінним ресурсом для міста:

Так, я думаю що потрібно. Можна побудувати якусь інфраструктуру навколо малих річок. Хотілося б щоб сучасний Київ йшов більше до людиноцентричності і природності. Я б будував інфраструктуру навколо цих річок, а не над ними або замість них (чоловік, 38 років).

Звісно треба використовувати, обов'язково треба використовувати. Використовувати звісно треба, бо нещодавно ми бачили як в нас був паводок, все затопило, це в першу чергу через те що в нас застаріла каналізація не справляється з дощем. В нас є рішення про відновлення малих річок, якщо ми їх дістанемо і зробимо класну інфраструктуру, тоді ми зробимо добре і природі і містянам. Мені здається лише плюси можуть бути від того, що ми будемо їх використовувати (чоловік, 21 рік).

Потрібно, для міста це круто. Якби я був киянином я би дуже топив за всі ці річки, озера, водойми. На Оболоні багато озер, на Позняках є щось. Вода в місті – це великий дар і якщо правильно його використовувати можна зробити міський простір більш приємним. З мого досвіду, мені дуже бракувало води в тих містах, де річок не було (чоловік, 25 років).

Думаю, потрібно, бо це ресурс, який можна задіяти з користю для міста (чоловік, 25 років).

2. Чи потрібно відновлювати малі річки Києва?

Так само, як всі сказали, що місто має використовувати малі річки, так само всі респонденти погодились з тим що Києву потрібно відновлювати малі річки:

Так, якщо вони в занедбаному стані або вони десь так, що немає до них доступу, то потрібно (чоловік, 25 років).

Так, хотілось би щось поменше, бо Дніпро надто шумне, хотілось, щоб була якась маленька річечка. Якщо річка забетонувана чи в колекторі, а її

відродження не буде заважати руху транспорту чи функціонуванню міста то чому б ні? (жінка, 22 роки).

Всі опитувані хотіли б гуляти вздовж набережних зі своїми друзями чи сім'єю:

Думаю потрібно, бо реально хочеться, щоб можна було піти кудись відпочити родиною, з дитиною, тому так, потрібно (жінка, 23 роки).

Так, це питання, де не просто моя думка, тут є правильна відповідь в цьому питанні. Потрібно відновлювати, бо гірше точно не буде, в будь-якому випадку це позитив. Це відобразиться на житті багатьох людей, які проживають поблизу чи, хто просто проходить повз. З'являться нові якісні місця рекреації (чоловік, 25 років).

3. Що має бути на набережних малих річок Києва? (продаж вуличної їжі; кав'ярні; кіоски з продажу кави, чаю, солодощів; лавки; велодоріжки; облаштовані для прогулянок доріжки; простори для дитячих розваг; простори для занять спортом; скейт-парки; простори для пікніків тощо)

Опитувані наголошували на тому, що цей простір має бути для людей, щоб там було зручно походити, побігати чи просто посидіти і подивитись на природу, хочуть бачити на набережних якісь парки чи сквери:

Ці місця, в першу чергу, мають бути для пішоходів, там має бути зручно ходити. Туди має бути зручно доїхати, повинні бути смітники, мають бути лавки, щоб просто посидіти і подивитись на річку, також має бути зелено (жінка, 21 рік).

Скверики або щось таке, де люди зможуть проводити свій час. Або використовувати їх якось з користю для міста (чоловік, 25 років).

Якась комфортна алейка, щоб можна було прогулюватись, якась спеціальне місце для рибаків, щоб вони не просто в камишах сиділи, а щоб було, може відведене місце для них. Велодоріжка, бігова доріжка, вздовж річок завжди приємно бігати, їздити, прогулюватись. Може ще щось, зараз на думку більше нічого не спадає (чоловік, 25 років).

Респондентка. в якій є мала дитина зазначила, що набережні мають бути комфортними для кожного, в тому числі і для мам з малими дітьми:

Хочеться, щоб були перевдягальні, зручні як для дорослих так і для дітей. В мене є дитина, тому я думаю про це в першу чергу. Хочеться, щоб були місця де можна взяти з собою щось поїсти чи попити і просто посидіти (жінка, 23 роки).

Була думка про те, що набережна може бути як будь-яка активна вулиця міста:

Території для прогулянок, території для пробіжок, всякі кафе, магазини тобто така сама інфраструктура, яка може бути на будь якій вулиці (активній) таку ж можна зробити біля малих річок (чоловік, 21 рік).

А дехто пішов навіть далі і запропонував, що на таких набережних може бути не тільки відпочинок, що ці місця можна наділяти більшими функціями і робити якісь культурні кластери з артпросторами чи концертами:

В першу чергу це завжди асоціюється з відпочинком, в першу чергу це ігрові майданчики, ресторації, але мені здається, що можна йти трохи далі, це теж буде пов'язане з відпочинком, це можуть бути якісь артпростори, музичні простори (концерти) (чоловік, 38 років).

Також були думки, що це має бути якась природня територія, без штучності, максимум це поставити якісь дерев'яні лавки, смітники і зробити стежину:

Щоб не було бетону і заліза. Якісь типу дерев'яні лавочки. Я знаю роблять стежечки з стовбуру дерева, яке пиляють кружечками плоскими і виходить стежечка. Короче, щось таке дуже натуральне, без штучності (жінка, 22 роки).

Набережна дуже голосне слово для цих річок. Берег, мабуть. Нехай вони будуть максимально природніми струмочками, навіть не робив би ніякі дороги чи плитку, просто максимально природне щось, якась стежина.

Можна посипати якоюсь крихтою, щоб не було болота. Висадити там очерет, зробити лавочки якісь дерев'яні, максимально непримітні вздовж стежини. Я думаю, що менше інфраструктури - то краще. Місця для сидіння і все, забудови я точно не бачу. Для мене ці маленькі річки не витягнуть ніякої забудови, комерції. Краще нехай будуть для випадкових перехожих, будуть приємною транзитною територією. Максимально дико, максимально природньо, підтримувати в гарному стані (чоловік, 25 років).

4. Чи знайомі Ви з проектами відновлення малих річок Києва, реконструкції набережних малих річок у місті?

Більшість респондентів не чули нічого про відновлення малих річок і не бачили ніяких проектів:

Ні, мабуть, це через те, що я таким не цікавився. Я не бачив в публічному просторі (чоловік, 38 років).

Один респондент зазначив що бачив і навіть читав деякі проекти, проте ознайомлювався з ними поверхнево, переважно з тими з них, які мали шанс бути реалізованими:

Я не ознайомлювався, мені потрапляли якісь на очі, я навіть читав якісь новини, особливо про річку Либідь. Багато я читав про ставки. Бачив якийсь проект, хотіли щось перероблювати в парку Голосіївському, наче. До мене ця інформація доходила, я знаю що її багато, що в Києві багато якихось громадських рухів, волонтерів, небайдужих людей, активістів, які займаються очищенням цих річок власноруч, які створюють якісь проекти і намагаються просувати ці проекти в міській адміністрації. Читав поверхнево те, що вже більш потенційно можливе для реалізації (чоловік, 25 років).

Один респондент також чув про декілька проектів і навіть сам брав участь у створенні стратегії розвитку території, за якою мала відновлюватись річка Либідь:

Ми розробляли стратегію розвитку з Урбаниною і я якраз працював з річками, і наша пропозиція полягала в тому щоб відновлювати малі річки. Головною артерією нашої території була б Либідь і до неї ми б діставали всі

потічки, які зараз під землею. Чув проекти за кордоном. Знаю був захід по тактичному урбанізму, теж на річці Либідь. Чув що зараз відновлюють річку Почайна (чоловік, 21 рік).

5. Чи потрібне озеленення набережним малих річок Києва?

На це запитання всі опитувані також дали позитивну відповідь:

Круто було б більше трави, щоб можна було і тварин вигуляти і самому пройтись, бо зараз якщо ходиш набережними, то там максимум якісь клумби, це гарно, але це дуже мало (жінка, 21 рік).

Так, обов'язково. Подобаються польові квіти, якісь травички, дерева, кущики, газончики (жінка, 22 роки).

Дехто зазначив, що озеленення важливе, бо це зовнішній вигляд території, що озеленення допомагає краще відчувати природу:

Так, 100%, бо це зовнішній вигляд. Я думаю, що кожна людина, яка йде кудись відпочивати, дивиться в першу чергу на зовнішній вигляд і думає: чи піду я туди відпочивати чи ні (жінка, 23 роки).

Так, 100%. Дуже прикольно в літку, коли ти сидиш і є якась тінь, під деревами атмосферніше сидіти, відпочивати, відчувається більше присутність природи. Зелень, дерева, травичка, газон якісний - це завжди круто і гарно, і приємно (чоловік, 25 років).

Один із респондентів нагадав про важливість озеленення для забезпечення екологічної стійкості та сталого розвитку міста:

Звісно, це комплексний підхід, в першу чергу коли ми дістаємо малі річки нам треба забезпечити водовідведення і екологічну стійкість міста і сталий розвиток. Однією з ключових частин сталого розвитку є озеленення, тому потрібно озеленювати набережні малих річок. Будувати місто більш натуральне, а не штучне (чоловік, 21 рік).

6. Чи готові Ви долучитися до обговорення питання, як відновити малі річки Києва?

Кожен з опитуваних зазначив що готовий долучитися до обговорення питання відновлення малих річок. Частина з респондентів зазначила, що не мають якоїсь експертної думки:

Я би погодився, я погодився б із задоволенням, але не думаю що моя експертиза, моя експертність були б доречні, бо я не киянин, мій досвід комунікації з цими річками дуже бідний, я не є якимось стейкхолдером (чоловік, 25 років).

Я не маю експертної думки, просто як якась фокус група, як мешканець міста, а сказати що і як має бути, я ж в цьому не знаюсь (жінка, 22 роки).

Якщо моя допомога буде чимось корисна, то звісно готовий. Професійно я думаю нічим не можу допомогти, хіба що проект якийсь вести можу «Озеленення малих річок» (сміється) (чоловік, 25 років).

Інші респонденти зазначили, що хочуть бути корисними для міста і готові зробити все, що в їх силах:

Так. Я готова робити все, що в моїх силах аби покращити наше місто (жінка, 21 рік).

Ну так, хочеться бути якось корисною для свого міста. Ну по-перше, для себе, ти ж це робиш, щоб самій десь можна було відпочивати, а ще можна допомогти людям, які знаходяться поруч. Тому так, хотіла б, звичайно (жінка, 23 роки).

Один із респондентів зазначив, що в нас мало говорять про проблеми малих річок і треба якась платформа для комунікації, щоб всі небайдужі мешканці міста, могли легко отримати інформацію і доєднатися до її обговорення:

Так, готовий, якщо для цього буде якась платформа. Я думаю що багатьом це було б цікаво, але як я вже казав до цього, це не дуже обговорюється в публічному просторі. Не вистачає якоїсь комунікації, при чому якоїсь сучасної і простої (чоловік, 38 років).

Які ми зробили **висновки із проведених інтерв'ю:**

1. Про малі річки Києва жителі знають мало. В інформаційному просторі майже відсутня інформація про проблеми малих річок Києва, їх потенціал та можливості використання.

2. Малі річки Києва викликають в людей різні асоціації: від чогось приємного та пов'язаного з дитинством, такого, що важливе для розвитку Києва, до негативних асоціацій з чимось малим, кволим, занедбаним, забрудненим.

3. Ніхто з опитуваних не використовує малі річки в своєму повсякденному житті. Окремі респонденти на запитання навіть відповідав своїм запитанням: як можна використовувати такі річки?

4. Всі респонденти зазначили, що місту потрібно використовувати малі річки, впевнено називали малі річки і територію навколо них цінним ресурсом для розвитку міста Київ.

5. Всі респонденти впевнені в тому, що Києву потрібно відновлювати малі річки, створювати публічні простори у місті для людей, щоб там було зручно походити, побігати чи просто посидіти і подивитись на природу. Висловлювались думки, що ці місця можна наділяти більшими функціями, створювати культурні кластери з артпросторами. При цьому висловлювалось застереження, що такі простори не повинні стати «штучними», такими, що втратили свою «природність».

6. Респонденти зазначали, що їм цікаво було ознайомитись з проектами відновлення малих річок Києва, і що це питання є дуже актуальним.

7. Респонденти зазначали про важливість озеленення набережних малих річок, тому що зовнішній вигляд території, власне озеленення, допомагає краще відчувати природу, забезпечувати екологічну стійкість та сталий розвиток міста.

8. Щодо готовності долучитися до обговорення питання відновлення малих річок Києва, то всі респонденти готові долучатися до обговорення цієї проблеми і вважають, що для цього потрібно створити платформу для комунікації мешканців міста.

3.3. Перспективи використання річки Либідь як публічного простору міста Київ

Київська міська адміністрація оголосила архітектурний конкурс на ревіталізацію Либіді та благоустрій прилеглої території, переможець якого запропонувавши ідею відновлення всієї річки, отримає замовлення на виконання архітектурної концепції ревіталізації прибережної території річки Либідь довжиною 2 км від вулиці Федорова до вулиці Байкової.

В інформаційному просторі представлено кілька проектів відновлення річки Либідь та малих річок Києва, взагалі. Зокрема, це ініційований у 2021 році Агенцією просторового розвитку Zvidsy_у партнерстві з громадською організацією «Либідь Є» та Французьким інститутом в Україні за підтримки House of Europe проект «Блакитний лабіринт» (рис. 20).

Рис. 20. Проект «Блакитний лабіринт», 2021 рік
(джерело: <https://sites.google.com/view/bluelabroute/>)

Блакитний лабіринт – це проект про цілісність міського простору у форматі українсько-французької мистецької резиденції. Проект має на меті повернути місту пам'ять про малі річки. Французький митець Gilbert1 створив інсталяцію, яка схожа на хвилю. А головною ідеєю його інсталяції є показати

динамічне відродження річки. Художниця Алевтина Кахідзе намалювала плакати, які розказують сумну історію річки від імені самої Либіді. Українська художниця запропонувала зробити регату корабликів по річці Либідь, як символ того, що колись по ній можна було плавати на човні і таким чином хотіла привернути увагу небайдужих до проблем, які зараз притаманні цій річці. Кораблики можуть бути створені з органічних, їстівних для риб та птахів матеріалів, як пшениця та гарбуз.

Цікавою є пропозиція проведення заходу з тактичного урбанізму для річки Либідь. Ініціативна група урбаністів Києва мала звернення до КП «Плесо» з ідеєю трансформації ділянки набережної Либіді від провулка Фізкультури до вулиці Івана Федорова. Реалізація ініціативи мала успіх, на локації є сучасні артелементи, які створюють комфорт для відпочинку біля води. Одним із варіантів використання набережної малої річки, може бути такий (рис. 21):

Рис. 21. Захід з тактичного урбанізму на річці Либідь

(джерело:

[https://pleso.kyiv.ua/2021/09/13/%D1%83%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%B4%D0%BE-%D0%BF%D1%96%D1%81%D0%BB%D1%8F/\)](https://pleso.kyiv.ua/2021/09/13/%D1%83%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%B4%D0%BE-%D0%BF%D1%96%D1%81%D0%BB%D1%8F/))

Міські служби Києва здійснювали очищення частини річки Либідь на ділянці від вулиці Саперно-Слобідської до урочища Лиса Гора у Голосіївському районі, де було засмічення довжиною понад 800 м.

Окрім суботників чи заходів, які намагаються показати жителям столиці наявний стан і залучити до обговорення проблем малої річки, є також проекти відновлення та ревіталізації річки Либідь. Так, у травні 2014 року команда із семи молодих київських архітекторів на чолі із Семеном Поломанним розробила проект «Відродження зеленої тканини та блакитних артерій», покликаний відновити природний зелений ландшафт Києва та малі річки міста. Зокрема, архітектори представили комплексну схему трансформації ділянки між вулицями, прилеглими до річки Либідь: Антоновича, Малевича, Короленківської, Байкової та Фізкультурної. Переоблаштування покинутої промислово-складської території вздовж берегів річки та відродження природних ландшафтів планувалося провести до 2050 року у 4 етапи аж до повного відновлення зеленої тканини та блакитної артерії міста. Проект було відзначено спеціальною премією конкурсу *User-Generated Kyiv* міжнародного архітектурного фестивалю *CANactions 2014*. Візуалізацію проекту «Відродження зеленої тканини та блакитних артерій» представлено на рис. 22. За цим проектом планується виявити та ліквідувати незаконні врізки через які зливаються відходи та шкідливі речовини в річку та створити публічний простір вздовж річки. Публічний простір буде включати парк з велодоріжками, місця, де люди могли б гуляти, давати концерти. Для цього планується залучити також занедбаний зараз комплекс будівель 19 ст. - залізничні склади Київ-товарного, перетворивши їх на культурний кластер.

Рис. 22. Візуалізації проекту «Відродження зеленої тканини та блакитних артерій»

(джерело: <https://ecoaction.org.ua/projects/lr16/richka.html>)

За проектом архітекторів та активістів «Либідь Є» у перші десять років пропонується ревіталізація відкритої ділянки річки Либідь, благоустрій прибережних публічних просторів, а також ревіталізація колишніх підприємств, які переобладнають в житлові та офісні квартали. Наступним кроком може бути звільнення підземних ділянок річки та формування водно-зелених коридорів з виходом до Дніпра.

На нашу думку, питання майбутнього малих річок Києва не можна лишати в теперішньому стані, воно в будь-якому випадку має підніматись і

обговорюватись. Реалізація проектів відновлення річки Либідь можлива лише за умови, що територія річки буде визнана зоною екологічного лиха, а на її очищення та благоустрій будуть виділені бюджетні кошти. В довгостроковій перспективі варто розглядати річку Либідь як цінний ресурс для розвитку міста, що може генерувати гроші для наповнення його бюджету за рахунок оренди та податків, які сплачуватиме локальний малий бізнес.

Друге, що варто відмітити, це те, що ревіталізація річки забезпечить екологічну сталість, адже проблема зміни клімату з кожним роком стає все гострішою.

Також варто відмітити потенційну рекреаційну функцію річки Либідь, тому що набережна річки є чудовим місцем для відпочинку мешканців Києва. Добре відомо, що водні об'єкти та зелені зони мають позитивний вплив на психічний та емоційний стан містян.

На нашу думку, вже зараз можна почати робити перші кроки для того, щоб в майбутньому мати змогу реалізувати якийсь з проектів відновлення малої річки Либідь. Почати варто з таких заходів:

1. Удосконалити нормативно-правову базу регулювання питань функціонування та використання малих річок у містах, адже наразі фактично ніхто не несе відповідальності за те, в якому стані знаходяться малі річки.
2. Здійснити паспортизацію малих річок, дослідити стан водних об'єктів, встановити відповідальних за очищення та догляд за водоймами.
3. Виявити та ліквідувати (звести до допустимого мінімуму) джерела забруднення малих річок міста.
4. Удосконалити стічну каналізацію, адже колектори, що приймають дощову воду побудовані без очисних споруд і разом з водою туди зливається сміття, яке потім потрапляє у малі річки Києва та у Дніпро.

Власне проведення цих заходів та розробка і реалізація проектів відновлення малих річок допоможе Києву стати Європейською столицею не лише географічно, а й ментально, дотримуючись європейських цінностей - поваги до людської гідності, екологічної стійкості та сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

Тема відновлення малих річок заслуговує окремої уваги, оскільки це унікальний міський простір, який зазнає постійного занепаду та асоціюється як проблемний. Водні ресурси малих річок використовуються для рекреації, комунально-побутових та промислових потреб міста. Тобто у містах постійно зростає антропо-техногенне навантаження на малі річки.

Проблема відновлення малих річок тривалий час перебували поза фокусом уваги екологів, урбаністів, що привело до загострення ряду проблем їх функціонування у містах. Для Києва проблема відновлення малих річок є дуже актуальною, адже покращення стану малих річок може створити умови для формування блакитно-зеленої мережі міста.

Тенденція закопувати річки поширилася у всьому світі у 20 ст. З одного боку, це було пов'язане з тим, що сховати малу річку чи струмок у колектор було найдешевшим рішенням. З іншого, поява автомобілів створювала потребу у будівництві доріг. Тепер, коли урбаністи та містопланувальники у всьому світі ставлять собі питання про розвиток міста для людей, виникає потреба у створенні публічних просторів, де має відбуватися соціальна активність містян. Такими публічними просторами можуть бути набережні малих річок. Власне тому міські річки повсюдно вивільняють з колекторів, а навколо них облаштовували публічні простори з парками, скверами, дитячими і спортивними площадками, прогулянкові алеї тощо.

Основними принципами ревіталізації малих річок як публічних просторів міста є такі: деіндустріалізація прибережних територій; повернення максимальної доступності до водних об'єктів; створення нових або відновлення старих публічних просторів; сталий розвиток міст.

У різних країнах світу досить поширеною є практика ревіталізації малих річок, повернення їх до стану доіндустріального освоєння. Одним із перших вдалих прикладів відновлення міської річки є відновлення річки Чхонгечхон у Сеулі в Південній Кореї. Ревіталізація річки тривала близько 2 років. Вздовж

річки Чхонгечхон, що має 13-19 м ширини, на ділянці 6 км через центр Сеула створили пішохідну зону, яку поділили на кілька тематичних маршрутів: парк каменів, репродукції робіт художників XVIII століття, відновлена історична ділянка, що демонструє побут мешканців старого Сеула, простір для сучасних художників, місце, де городяни записують свої мрії. Ревіталізація річки стимулювала ділову активність у її околицях, зокрема, збільшилася кількість точок малого бізнесу, майже наполовину зросла вартість землі. У свою чергу, річка та зелені насадження вздовж неї позитивно вплинули на кліматичні умови у центрі міста.

У дослідженні малих річок Києва як публічних просторів міста ми використали польовий метод дослідження. За допомогою цього методу дослідження на прикладі річки Либідь ми побачити, в якому стані перебуває річка, відвідали місця впадіння притоків річки, колектор, зафіксувати наскільки річка забруднена, наскільки засміченими є узбережжя, побачити рівень озеленення узбережжя та, власне, благоустрою набережних. Польовий метод дослідження поєднався з методом спостереження. Використання даного методу дослідження дало можливість оцінити стан та джерела забруднення річки, низьку інтенсивність її використання, а подекуди і відсутність користувачів взагалі.

У дослідженні річки Либідь ми також використали метод напівструктурованих інтерв'ю. На основі проведених інтерв'ю було зроблено ряд висновків. 1. Про малі річки Києва жителі знають мало. В інформаційному просторі майже відсутня інформація про проблеми малих річок Києва, їх потенціал та можливості використання. 2. Малі річки Києва викликають в людей різні асоціації: від чогось приємного та пов'язаного з дитинством, такого, що важливе для розвитку Києва, до негативних асоціацій з чимось малим, кволим, занедбаним, забрудненим. 3. Ніхто з опитуваних не використовує малі річки в своєму повсякденному житті. Окремі респонденти на запитання навіть відповідав своїм запитанням: як можна використовувати такі річки? 4. Всі респонденти зазначили, що місту потрібно використовувати

малі річки, впевнено називали малі річки і територію навколо них цінним ресурсом для розвитку міста Київ. 5. Всі респонденти впевнені в тому, що Києву потрібно відновлювати малі річки, створювати публічні простори у місті для людей, щоб там було зручно походити, побігати чи просто посидіти і подивитись на природу. Висловлювались думки, що ці місця можна наділяти більшими функціями, створювати культурні кластери з артпросторами. При цьому висловлювалось застереження, що такі простори не повинні стати «штучними», такими, що втратили свою «природність». 6. Респонденти зазначали, що їм цікаво було ознайомитись з проектами відновлення малих річок Києва, і що це питання є дуже актуальним. 7. Респонденти зазначали про важливість озеленення набережних малих річок, тому що зовнішній вигляд території, власне озеленення, допомагає краще відчувати природу, забезпечувати екологічну стійкість та сталий розвиток міста. 8. Щодо готовності долучитися до обговорення питання відновлення малих річок Києва, то всі респонденти готові долучатися до обговорення цієї проблеми і вважають, що для цього потрібно створити платформу для комунікації мешканців міста.

На нашу думку, питання майбутнього малих річок Києва не можна лишати в теперішньому стані, воно в будь-якому випадку має підніматись і обговорюватись. Реалізація проектів відновлення річки Либідь можлива лише за умови, що територія річки буде визнана зоною екологічного лиха, а на її очищення та благоустрій будуть виділені бюджетні кошти. В довгостроковій перспективі варто розглядати річку Либідь як цінний ресурс для розвитку міста, що може генерувати гроші для наповнення його бюджету за рахунок оренди та податків, які сплачуватиме локальний малий бізнес.

Друге, що варто відмітити, це те, що ревіталізація річки забезпечить екологічну сталість, адже проблема зміни клімату з кожним роком стає все гострішою. Також варто відмітити потенційну рекреаційну функцію річки Либідь, тому що набережна річки є чудовим місцем для відпочинку мешканців

Києва. Добре відомо, що водні об'єкти та зелені зони мають позитивний вплив на психічний та емоційний стан містян.

На нашу думку, вже зараз можна почати робити перші кроки для того, щоб в майбутньому мати змогу реалізувати якийсь з проєктів відновлення малої річки Либідь. Почати варто з таких заходів: удосконалити нормативно-правову базу регулювання питань функціонування та використання малих річок у містах, адже наразі фактично ніхто не несе відповідальності за те, в якому стані знаходяться малі річки; здійснити паспортизацію малих річок, дослідити стан водних об'єктів, встановити відповідальних за очищення та догляд за водоймами; виявити та ліквідувати (звести до допустимого мінімуму) джерела забруднення малих річок міста; удосконалити стічну каналізацію, адже колектори, що приймають дощову воду побудовані без очисних споруд і разом з водою туди зливається сміття, яке потім потрапляє у малі річки Києва та у Дніпро.

Власне проведення цих заходів та розробка і реалізація проєктів відновлення малих річок допоможе Києву стати Європейською столицею не лише географічно, а й ментально, дотримуючись європейських цінностей - поваги до людської гідності, екологічної стійкості та сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вишневецький В. І. Малі річки Києва. Київ, 2007. 28 с.
2. Вишневецький В.І. Малі річки Києва. Київ, 2013. 84 с.
3. Водне господарство в Україні / За ред. А. В. Яцика, В. М. Хорєва. Київ: Генеза, 2000.
4. Водний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями. Київ, 2015. 180 с.
5. Жулькевська О., Грищенко М. Суспільний простір міста як об'єкт соціологічного вивчення та емпіричний референт соціальних змін. *Соціологічні студії*. 2012. №1. С. 61-66.
6. Кушніренко О., Петренко-Лисак А., Шуток О. Як досліджувати публічні простори в Україні: напрями і методи. Практичний посібник. Київ, 2020, 38 с.
7. Мадрид РІО: як іспанці прибрали автомобілі з набережної. Платформа розвитку міст: веб-сайт. URL: <http://urbanua.org/dosvid/zakordonni-pryklady/183> (дата звернення: 15.04.2023)
8. Малі річки України: Довідник / За ред. А. В. Яцика. Київ: Урожай, 1991.
9. Мезенцев К.В., Мезенцева Н.І. Публічні простори Києва: забезпеченість населення та сучасна трансформація. *Часопис соціально-економічної географії*. 2011. Вип. 11 (2). С.39-47.
10. Мезенцев К.В., Мезенцева Н.І. Сучасні трансформації публічних просторів Києва: передумови, прояв та специфіка. *Часопис соціально-економічної географії*. 2017, Вип. 22 (1). С. 39-46.
11. Мезенцев К.В., Провотар Н.І., Пальчук М.В. Публічні простори через призму партисипативного міського планування – приклад Києва. *Український географічний журнал*, 2020 (2), С. 30-37.
12. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ, 2018. 607 с.

13. Паламарчук М. М., Ревера О. З. Нове життя малих річок. Київ: Урожай, 1991.
14. Толочко П. Історична топографія стародавнього Києва. Київ: Наукова думка, 1970. 219 с.
15. Універсальний дизайн у громаді: простір, предмети, інформація та послуги. О. Іванова, М. Лебідь, С. Брем, Є. Свет. Київ, 2021. 24 с
16. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія/ За ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ: «Фенікс», 2017. 438 с.
17. Campo D., Ryan B.D. The entertainment zone: Unplanned nightlife and the revitalization of the American. *Journal of Urban Design*. 2008. №13 (3). 291-315.
18. Lees L., Slater T., Wyly E. Gentrification. New York. 2008. 344 pp.

ДОДАТКИ

**Результати проведення напівструктурованого інтерв'ю з проблематики
Функціонування та використання малих річок Києва**

Блок 1. Сприйняття та використання малих річок Києва

1. Що Ви знаєте про малі річки Києва?
2. Які асоціації у Вас виникають, коли Ви чуєте «мала річка Києва»?
3. Які почуття у Вас викликають малі річки? (позитив, негатив, байдужість, радість, нудьгу, ностальгію тощо) З чим це пов'язано?
4. Чи використовуєте Ви малі річки у своєму повсякденні? Чому?

Блок 2. Перспективи використання малих річок Києва

1. Київ розміщений на берегах Дніпра. Чи потрібно місту використовувати малі річки?
2. Чи потрібно відновлювати малі річки Києва?
3. Що має бути на набережних малих річок Києва? (продаж вуличної їжі; кав'ярні; кіоски з продажу кави, чаю, солодоців; лавки; велодоріжки; облаштовані для прогулянок доріжки; простори для дитячих розваг; простори для занять спортом; скейт-парки; простори для пікніків ...)
4. Чи знайомі Ви з проектами відновлення малих річок Києва, реконструкції набережних малих річок у місті?
5. Чи потрібне озеленення набережним малих річок Києва?
6. Чи готові Ви долучитися до обговорення питання, як відновити малі річки Києва?

Питання	Інтерв'ю 01 Жінка. 21рік. 30.03.2023 р. 14:10-17:25	Інтерв'ю 02 Чоловік. 25 років. 07.05.2023 18:00-18:30	Інтерв'ю 03 Чоловік. 25 років. 06.05.2023 18:00-18:10
1.	Ні, не знаю.	Я знаю що в Києві є одна велика річка, всі решту річок, мабуть, малі, їх дуже багато. Мені зустрічались декілька – Почайна, Либідь, Нивка, якась річка на Теремках, недалеко від гуртожитка. Вони в занедбаному стані, тому не є частиною громадського простору, який активно використовується населенням міста. В багатьох випадках до них немає доступу, а якщо доступ є, то він лише фрагментами і все одно немає бажання відвідувати такі місця.	Я знаю що їх багато в Києві підводних річок. В мене там, де живуть батьки є якась одна маленька річка. Ну я знаю декілька маленьких річок, які є.
2.	Практично ніяких, тому що коли кажуть про річки Києва відразу уявляєш Дніпро.	Канавка з бетонним коритцем, з двома бетонними стінками. Купа бруду, купа сміття.	Щось таке затишне, якась така теплота, щось сонячне, наче з дитинством пов'язано, коли чуєш це слово.
3.	Я про них не багато думала і задумувалась про це, тому мабуть ніяких, можливо тільки цікавість більше про них дізнатись.	Мабуть жаль, мені шкода їх. Співчуття і апатія, щось посередині між цим.	Щось приємне, з дитинства, якусь ностальгію.
4.	Ні.	Використовував малу річку, коли жив в своєму місці. В Києві разів 2 в житті бачив Либідь. Не використовував ніяк, кілька разів ходив вздовж них, але вони не викликали нічого приємного, я намагався йти з іншої сторони вулиці.	Ні, мабуть, не знаю.
5.	Напевно так.	Потрібно, для міста це круто. Якби я був киянином я би дуже топив за всі ці річки,	Думаю, потрібно, бо це ресурс, який можна задіяти з користю для міста.

		озера, водойми. На оболоні багато озер, на Позняках є щось. Вода в місті це великий дар і якщо правильно його використовувати можна зробити міський простір більш приємним. З мого досвіду, мені дуже бракувало води в тих містах де річок не було.	
6.	Потрібно.	Так, це питання, де не просто моя думка, тут є правильна відповідь в цьому питанні. Потрібно відновлювати, бо гірше точно не буде, в будь якому випадку це позитив. Це відобразиться на житті багатьох людей, які проживають поблизу чи, хто просто проходить повз. З*являться нові якісь місця рекреації.	Так, якщо вони в занедбаному стані або вони десь так, що немає до них доступу то потрібно.
7.	Ці місця, в першу чергу, мають бути для пішоході, там має бути зручно ходити. Туди має бути зручно доїхати, повинні бути смітники, мають бути лавки, щоб просто посидіти і подивитись на річку, також має бути зелено.	Набережна дуже голосне слово для цих річок. Берег мабуть. Нехай вони будуть максимально природніми струмочками, навіть не робив би ніякі дороги чи плитку, просто максимально природне щось, якась стежина. Можна посипати якоюсь крихтою щоб не було болота. Висадити там очерет, зробити лавочки якісь дерев'яні, максимально непримітні вздовж стежини. Я думаю, що менше інфраструктури краще. Місця для сидіння і все, забудови я точно не бачу. Для мене ці маленькі річки не витягнуть ніякої забудови, комерції. Краще нехай будуть для випадкових перехожих будуть приємною транзитною територією.	Скверики або щось таке, де люди зможуть проводити свій час. Або використовувати їх якимось з користю для міста.

		Максимально дико, максимально природньо, підтримувати в гарному стані.	
8.	Ні.	<p>Я не ознайомлювався, мені траплялися якісь на очі, я навіть читав якісь новини, особливо про річку Либідь. Багато я читав про ставки. Бачив якийсь проект, хотіли щось перероблювати в парку Голосіївському, наче.</p> <p>До мене ця інформація доходила, я знаю що її багато, що в Києві багато якихось громадських рухів, волонтерів, не байдужих людей, активістів, які займаються очищенням цих річок власноруч, які створюють якісь проекти і намагаються просувати ці проекти в міські адміністрації. Читав поверхнево те, що вже більш потенційно можливе для реалізації.</p>	Не чув і не бачив.
9.	Круто було б більше трави, щоб можна було і тварин вигуляти і самому пройтись, бо зараз якщо ходиш набережними то там максимум якісь клумби, це гарно, але це дуже мало.	<p>Потрібно. Хоча мені здається вони досить озелененні, те що я думаю, то вони дуже озелененні, там не можливо пройти, там хащі. Хрещатик я зробив би парком – довгий парк і одна смуга для транспорту, для службового транспорту. І зробити там супер транзитний парк класенький з велосипедами. Так, це була б фішка Києва, чому б ні?</p> <p>Потрібно щоб всі річки були озелененими.</p>	Так, звичайно у великому місті обов'язково потрібно.
10.	Так. Я готова робити все що в моїх силах або покращити наше місто.	Я би погодився, я погодився з задоволенням, але не думаю що моя	Думаю так, я би взяв участь.

		експертиза, моя експертність були б доречні, бо я не киянин, мій досвід комунікації з цими річками дуже бідний, я не є якимось стейкхолдером.	
--	--	---	--

Питання	Інтерв'ю 04 Жінка. 22 роки. 30.03.2023 р. 17:10-17:30	Інтерв'ю 05 Чоловік. 38 років 30.03.2023 18:00-18:10	Інтерв'ю 06 Чоловік. 21 рік. 07.05.2023 12:40-12:50
1.	Нічого не знаю, знаю про широку, велику річку Дніпро. Либідь знаю, що вона десь в Києві тече, ще знаю що є маленька річка, яка тече під Хрещатиком.	Мабуть, ні, буде більш точна відповідь. Ну в сенсі, я розумію що вони десь є, але навіть ніколи за це не задумувався.	Я знаю те, що в Києві багато малих річок і більшість з них заходяться під землю. Це сталося під час промислової революції, почали спочатку загрязняти наші річки, а потім вирішили, що вони видають від себе надто багато негативних емоцій і тому все закопали під землю.
2.	Ну таке, наче струмочок маленький, насправді я їх не бачила тому важко оцінити, бо в Києві бачиш тільки Дніпро і якісь озера...а малі річки, я навіть не знаю де вони можуть текти, бо місто дуже забудоване.	Мені здається що вони знаходяться більше за Києвом, бо те що в Києві це більше ставки, водосховища, вони не дуже природні. Тому мені здається, що природні малі річки Києва вони точно не в центрі, точно не в житлових масивах.	Асоціація підземний тунель з цегли по якому тече річка, воняє. Ще мабуть дігери.
3.	Оскільки я про них дуже мало знаю, в мене немає до них ніякого почуття, якби вони висихали, то мені б було шкода, що вони висихають. Немає якогось певного відчуття до маленьких річок.	Мабуть цікавість, мабуть асоціація з дитинством. Велика річка асоціюється з містами, з великою інфраструктурою, а маленька річка це завжди таке щось дитяче, рибалка, або якийсь відпочинок,	Відчуття можливостей, що можна їх дістати. Бо річка це місця-магніти і в принципі можна зробити багато прикольних громадських просторів.

		якийсь спокій, якийсь парк, щось зелене, щось тихе.	
4.	Ні, як я можу? ну не знаю, як я користуюсь? де?	Ну точно ні.	Ні, ніяк не використовую.
5.	Напевно потрібні, з наукової точки зору не можу сказати навіщо, навіть екологічно, але було б непогано мати десь посеред міста гарний сквер, в якому тече якась маленька річечка, в якій плавають качечки і всі тішаються: «ой як гарно»	Так, я думаю що потрібно. Можна побудувати якомось інфраструктуру навколо малих річок. Хотілося б щоб сучасний Київ йшов більше до людиноцентричності і природності. Я б будував інфраструктуру навколо цих річок, а не над ними або замість них.	Звісно треба використовувати, обов'язково треба використовувати. Використовувати звісно треба, бо нещодавно ми бачили як в нас був паводок, все затопило, це в першу чергу через те що в нас застаріла каналізація не справляється з дощем. В нас є рішення це відновлення малих річок, якщо ми їх дістанемо і зробимо класну інфраструктуру, тоді ми зробимо добре і природі і містянам. Мені здається лише плюси можуть бути від того що ми будемо її використовувати.
6.	Так, хотілось би щось поменше, бо на Дніпро надто шумне, хотілось, щоб була якась маленька річечка. Якщо річка забетонувана чи в колекторі, а її відродження не буде заважати руху транспорту чи функціонуванню міста то чому б ні?	Абсолютно так.	Обов'язково відновлювати
7.	Щоб не було бетону і заліза. Якись типу дерев'яні лавочки. Я знаю роблять стежечки з стовбуру дерева, яке пиляють кружечками плоскими і виходить стежечка. Короче, щось таке щоб дуже натуральне, без штучності.	В першу чергу це завжди асоціюється з відпочинком, в першу чергу це ігрові майданчики, ресторації, але мені здається, що можна йти трохи далі, це теж буде пов'язане з відпочинком, це	Території для прогулянок, території для пробіжок, всякі кафе, магазини тобто така сама інфраструктура, яка можу бути на будь якій вулиці (активній) таку ж можна зробити біля малих річок.

		можуть бути якісь артпростори, музичні простори (концерти) .	
8.	Ні. (Розповідає про приклад зробленої набережної озера в Кривому Розі)	Ні, мабуть це через те що я таким не цікавився, я не бачив в публічному просторі.	Ми розробляли стратегію розвитку з Урбаниною і я як раз працював з річками і наша пропозиція як раз була в тому щоб відновлювати малі річки. Головною артерією нашої території була б Либідь і до неї ми б діставали всі потічки, які зараз під землею. Чув проекти закордоном. Знаю був захід по тактичному урбанізму, теж на річці Либідь. Чув що зараз відновлюють річку Почайна.
9.	Так, обов'язково. Подобаються польові квіти, якісь травички, дерева, кущики, газончики.	Так, абсолютно так!	Звісно, це комплексний підхід, в першу чергу коли ми дістаємо малі річки нам треба забезпечити водовідведення і екологічну стійкість міста і сталий розвиток. Однією з ключових частин сталого розвитку є озеленення тому потрібно озеленювати набережні малих річок. Будувати міста більш натуральне, а не штучне.
10.	Я не маю експертної думка, просто як якась фокус група, як мешканець міста, а сказати що і як має бути, я ж в цьому не знаюсь.	Так, готовий, якщо для цього буде якась платформа. Я думаю що багатьом це було б цікаво, але як я вже казав до цього, це не дуже обговорюється в публічному просторі. Не вистачає якоїсь комунікації, при чому якоїсь сучасної і простої.	Обов'язково, якщо мене запросять, я б з великим задоволенням долучився і обговорив цю тему, мені це цікаво бо це той напрямок куди нам треба рухатись як місту.

Питання	Інтерв'ю 07 Чоловік. 25 років. 06.05.2023 18:20-18:30	Інтерв'ю 08 Жінка. 23 роки. 06.05.2023 19:00-19:10
1.	Я так розумію що це річка Либідь чи щось таке? Ну я знаю що вони є. Ідеально їх не знаю, тому мінімальні якісь знання.	Ну, ні, я цим питанням не цікавилась. Я знаю що вони є, але я ніяку інформацію про них не дізнавалась.
2.	Якась пересохша річечка від якої залишилось якесь болото чи вона забруднена. Те що в їх честь називають якість вулиці, станції метро чи ще щось.	А це мають бути лише позитивні, чи можуть бути і негативні? Водорості, щось не дуже чисте, там брудно, мабуть.
3.	Почуття невідомості, чогось що я дуже погано знаю.	Навіть не знаю, мабуть, я не достатньо про них знаю, щоб сказати про свої почуття до них. Більш, мабуть, негатив тому що в нас я не знаю якихось таких річок, куди б я прийшла і проводила час з родиною.
4.	Ні, а як їх можна використовувати?	Ні.
5.	Потрібно використовувати, мені взагалі подобаються міста, де є багато якихось водойм і якщо це не озера, а річечки це прикольніше, мені здається, озера вони більш застоюються, а річечки, в них проточна вода.	Мені здається було б класно використовувати малі річки також, якщо вони були б в гарному стані. Я не знаю в якому стані вони знаходяться, якщо чесно.
6.	Потрібно, потрібно звісно.	Думаю потрібно, бо реально хочеться щоб можна було піти кудись відпочити родиною, з дитиною, тому так, потрібно.
7.	Якась комфортна алейка, щоб можна було прогулюватись, якесь спеціальне місце для рибаків, щоб вони не просто в камишах сиділи, а щоб було, може відведене місце для них. Велодоріжка, бігова доріжка, вздовж річок завжди приємно бігати, їздити, прогулюватись.	Хочеться щоб були перевдягальні, зручні як для дорослих так і для дітей. В мене є дитина, тому я думаю про це в першу чергу. Хочеться, щоб були місця де можна взяти з собою щось поїсти чи попити і просто посидіти.

	Може ще щось, зараз на думку більше нічого не спадає.	
8.	Ні.	Ні, не чула.
9.	Так, 100%. Дуже прикольно в літку, коли ти сидиш і є якась тінь, під деревами атмосферніше сидіти, відпочивати, відчувається більше присутність природи. Зелень, дерева, травичка, газон якісний це завжди круто і гарно і приємно.	Так, 100%, бо це зовнішній вигляд. Я думаю що кожна людина, яка йде кудись відпочивати, дивиться в першу чергу на зовнішній вигляд і думає чи піду я туди відпочивати чи ні.
10.	Якщо моя допомога буде чимось корисна то звісно готовий. Професійно я думаю нічим не можу допомогти, хіба що проект якийсь вести можу («Озеленення малих річок»)).	Ну так, хочеться бути якимось корисною для свого міста. Ну по-перше, для себе, ти ж це робиш щоб самій десь можна було відпочивати, а ще можна допомогти людям, які знаходяться поруч. Тому так хотіла б, звичайно.

Документ підписано у сервісі Вчасно (продовження)

Киричек_Магістерська робота.pdf

Документ відправлено: 22:52 07.06.2023

Документ отримано: 22:57 07.06.2023

Власник документу

Електронний підпис

22:52 07.06.2023

Ідентифікаційний код: 3648010579

Киричек Микита Русланович

Власник ключа: Киричек Микита Русланович

Час перевірки КЕП/ЕЦП: 22:52 07.06.2023

Статус перевірки сертифікату: Сертифікат діє

Серійний номер: 382367105294AF970400000055905600E8591B01

Тип підпису: кваліфікований

Отримувач документу

Електронний підпис

22:58 07.06.2023

Ідентифікаційний код: 2425106524

ПРОВОТАР НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

Власник ключа: ПРОВОТАР НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

Час перевірки КЕП/ЕЦП: 22:58 07.06.2023

Статус перевірки сертифікату: Сертифікат діє

Серійний номер: 248197DDFAB977E50400000010FD6002F95A403

Тип підпису: удосконалений